

RİSK TOPLUMU SÖYLEMLERİNİN TELEVİZYON REALITY PROGRAMLARINDA TEMSİLİ*

Cem TATAR**

Gönderim Tarihi: 25.06.2019 - Kabul Tarihi: 26.08.2019

Tutar, C. (2019). "Risk Toplumu Söylemlerinin Televizyon Reality Programlarında Temsili".
Etkileşim. 4. 88-115.

Özet

Temellerini Aydınlanma Düşüncesinden alan modernleşme teorisi toplumsal alanı akıl ve bilimin öncülüğünde metafizik bilgi dışarıda kalacak şekilde planlarken belirsizlikler ve riskler üretir hale gelmiştir. Modernliğin kendi üzerine uygulanması anlamına gelen düşünömsellik fikri oluşan bu yeni toplumsal düzeni risk toplumu olarak adlandırırken; risk, modern toplumların gündelik yaşam pratiklerinin bir parçası olarak sıradan insanın hayat epizotlarına eklenmeye başlamıştır. Giderek daha fazla etkisi hissedilen risk söylemi medya aracılığı ile modern toplumların gündelik yaşamında dolayımlanmaktadır. Risk toplumu söyleminin içerdiği bilimsel ve teknik uzman bilgileri medyanın oluşturduğu sembolik evrenler içerisinde şekil alırken bireylerin yaşamlarında anlam repertuarları oluşturmaktadır. Böylece toplumların geçmişten getirdikleri geleneksel değer ve normlar bu dönemde dönüşerek neo-liberal pazar ekonomisinin gereklilikleri çerçevesinde güncellenmektedir. Küreselleşme süreciyle Batı ve Batı dışı toplumları eşzamanlı olarak etkileyen bu toplumsal dönüşüm içinde sistemin işleyişinden kaynaklanan risklerin topluma sunulduğu bir mecra olarak olgusal içerikleri temel alan reality programlar farklı alt türleriyle sistemin üretim ve yeniden üretim sürecinde etkin rol oynamaktadır. Bu anlamda söz konusu programlar bir televizyon program türü olmasının ötesinde ideolojik bir araçtır. Reality programların içerdiği risk bilgisi kimi zaman bireylere kentsel yaşamda olası karşılaşılabilecekleri risklerden kaçınma pratikleri olarak sunulurken, aynı zamanda neo-liberal pazar ekonomisinin gereklilikleri çerçevesinde alınacak riskler konusunda rehber olma işlevine haizdir.

Bu çalışmada ulusal televizyon kanalları içerisinde reality programların alt türleri dikkate alınarak amaca yönelik bir örneklem oluşturulmakta ve bu yolla tespit edilen programların modern kültürün getirisi olan risk duyumu ve belirsizliklerle ilişkisi, alana ait kuramsal bir paradigma üzerinden irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: risk toplumu, düşünömsel modernleşme, geç modernleşme, reality programları, sosyal inşacılık.

* Makale, 2015 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo-Televizyon ve Sinema Anabilim Dalında yapılan "Reality Programların Etkileşimli Doğasında Postmodern Kentin Gündelik Yaşam Dinamikleri" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Doktor Öğretim Üyesi, Üsküdar Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
cem.tutar@uskudar.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4547-6171

THE REPRESENTATION OF RISK SOCIETY DISCOURSES IN REALITY TV PROGRAMS*

Cem TUTAR**

Received: 25.06.2019 - Accepted: 26.08.2019

Tutar, C. (2019). "Risk Toplumu Söylemlerinin Televizyon Reality Programlarında Temsil".
Etkileşim. 4. 88-115.

Abstract

The modernization theory, which takes its foundations from the Thought of Enlightenment, is producing uncertainties and risks while planning the social sphere under the guidance of mind and science in a way to exclude the metaphysical knowledge. Referring to the application of modernism on itself, the idea of reflexivity calls this new social order as the risk society and the risk has started to join the life episodes of ordinary human being as part of daily living practices of modern societies. With an increasing influence, the risk discourse is mediating in daily lives of modern societies by means of the media. The scientific and technical know-how that the risk society discourse incorporates takes form inside the symbolic universes created by the media and creates the repertoires of meanings in the lives of individuals. As a result, traditional values and standards that the societies bring in from the past are transforming in this era and being updated within the frame of the requirements of neo-liberal market-economy. The reality programs that are based on factual contents as a medium where the risks originating from the functioning of system in this social transformation which simultaneously affects the Western and non-Western societies with the process of globalization are presented to the society, play an active role in the production and reproduction process of the system with their different sub-genres. In this sense, these programs are ideological mediums beyond being a type of TV program. The risk information that the reality programs incorporate is sometimes presented to the individuals in the form of practices to avoid possible risks they may encounter in urban life, while functioning as a guide for the risks that may be taken within the frame of requirements of neo-liberal market economy.

In this study, a sample is created for the purpose of study by considering the sub-genres of reality programs in national TV channels and the relationship of such identified reality programs with the risk perception and uncertainties which come along with the modern culture is examined based on a theoretical paradigm of the literature.

Keywords: risk society, reflexive modernization, late modernization, reality programs, social constructivism.

* The article was derived from the PhD thesis titled "Dynamics of the Postmodern City of Everyday Life in the Nature of Interactive Reality Programs" which was written in 2015 in the Department of Radio-Television and Cinema of Graduate School of Social Sciences of Ege University.

** Lecturer/PhD, Üsküdar University, Faculty of Communication,
cem.tutar@uskudar.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4547-6171

Giriş

Batılı toplumların günümüzde karşı karşıya kaldığı sosyo-ekonomik ve kültürel alandaki riskleri tanımlamak için kullanılan 'risk toplumu' kavramsallaştırmasının kökeni yine Batılı toplumların kendilerine özgül tarihsel gerçekliğinin bir kesiti olarak ortaya çıkan modernlik düşüncesinin bir parçasıdır. Batı'daki modernleşme sürecinin başlangıcı konusunda hangi alanda modernleşme çabalarına öncelik verildiğine göre farklı görüşler söz konusudur.¹ Modernliğin tarihsel olarak başlangıcı konusunda genel bir söz birliği olmaması gibi kavramsal boyutta içeriği konusunda da farklı görüşler vardır. Farklı düşünürler modernliğin belirli yönlerini öne çıkararak kendi tanımlamalarını yapmışlardır. Bazıları modernliğin ekonomik ve politik süreçlerine vurgu yaparken diğerleri kurumsal düzlemde toplumsal ilişkileri ön plana almıştır. Buna bağlı olarak I. ve II. modernlik, ileri modernlik, geç modernlik, düşünümsel modernlik, örgütlü ve örgütsüz modernlik, postmodernlik vb. gibi farklı tanımlamalar ortaya konulmuştur. Kumar'a (2013) göre önemli olan içinde yaşanan zamanın yeniliğini kabul etmektir. Batı, bugün daha önce hiç olmadığı ölçüde, dünyanın geri kalanının bir parçası olmuştur. Bu dünyanın hatırı sayılır bir kısmı ister iyi diyelim ister kötü Batı tarafından denetlenmektedir. Bundan dolayı modernleşmenin farklı veçhelerini işaret eden küresel kapitalizm, ekonominin post-fordist yeniden örgütlenmesi gibi gelişmeler küresel çapta Batının oynadığı rolü vurgulamaktadır. Bundan dolayı sanayi sonrası toplum kuramları içinde yaşanan duruma seslenmektedir (2013: 234-235). Kumar'ın düşünceleri takip edildiğinde içinde yaşanan toplumsal gerçekliği anlamlandırma çabasının bir parçası olarak görülmesi gereken bu farklı kavramsallaştırmalar günümüzde Batılı toplumları ve küreselleşme olgusu ile Batı dışı toplumları etkisi altına alan risk toplumu paradigmasıyla yakından ilişkilidir.

Risk toplumu tanımını ortaya koyan toplumsal gelişmeler Batı'da yeni kapitalizm başlığı altında toplanmaktadır. Kapitalizmin örgütsüz bir yapı içerisinde üretim alanında esnek üretim biçimlerini "post-fordist yapılanmaları" desteklemesi ve toplumsal alanda piyasanın önceliklerini toplumun önceliklerine tercih edilmesi anlamında yeni kapitalizm tanımını *Örgütlü Kapitalizmin Sonu* (1987) adlı kitaplarında Scott Lash ve John Urry ortaya koymuştur. Örgütsüz kapitalizm dünyası örgütlü kapitalist ilişkilerin sabit ve donmuş bağlantılarının süpürülüp atıldığı bir dünyadır. Bu dönemde toplumlar her yönden bir dönüşüm süreci içerisinde. Örgütlü kapitalizmin; sınıf, sanayi, kentler, kolektivite, ulus devlet gibi tüm katı yönleri hatta dünya bu dönemde buharlaşmış havaya

¹ Modernleşmenin temelini sanattaki yenileşmede temel alanlar bu dönemi Rönesans sonuyla başlatırken, düşünce ve kültürün modernleşmesini temel alan görüşler ise 18. yüzyıl Aydınlanma Çağını başlangıç olarak belirlemektedir, üretim alanının modernleşmesi ise 19. yüzyıl ortalarına ya da son dönemlerine rastlayan Avrupa'daki endüstri devriminin yarattığı dönüşümlere bağlanmaktadır. Konuyla ilgili olarak modernlik, modernizm ve modernleşme birbirinin yerine ya da yan yana kullanılan kavramlar olmasına rağmen anlam ve içerikleri tarih içinde değişmiştir (Önür, 2001: 11).

karışmaktadır (1987: 312-313). Yeni kapitalizm, kapitalizmin gerçeklik evresi olarak algılanabilecek 1960 ve 1970'lere kadar olan kitlesel üretim fikrinin darboğaza girmesi sonucunda bu bunalımdan çıkabilmek için üretim fikrinin yerini tüketim fikrinin aldığı, büyük ve hantal endüstriler yerine esnek ve küçük yapılanmaların olduğu bir dönemi nitelemektedir. Bu dönemle birlikte kitlesel tüketimin yerini reklamcılık ve pazarlama alanında yaşanan yenilikler ve kişiye özel üretim almıştır.

Reklamcılık ve pazarlama alanında yaşanan gelişmelerle kişiye özel üretimin sunulması, çoğulculuk ve demokrasi söylemlerinin artması gibi uygulamalar dönemin olumlu özellikleri olarak öne çıkmaktadır. Buna karşılık toplumsal ve politik alanda yaşanan örgütsel çözümler, kentsel alandan, bilim ve teknikteki gelişmelerden ya da ulus devletlerin yöneticilerinin yaptıkları politik tasarruflardan kaynaklanan yeni riskler bu dönemde küresel düzleme taşınmış ve belirsizliğin hâkim olduğu bir dünya inşa edilmiştir. Örgütlü yapının çözülmesi sonucunda olası risklerin ve sonuçlarının kişisel düzeyde karşılanmak zorunda olması ise bireysel düzlemde kişileri psikolojik baskı altına almaktadır.

Küresel kapitalizmin kuralsız işleyişinin yarattığı çeşitli risklerin sonucu ortaya çıkan belirsizliklerin, istikrarsızların kentsel mekânlara yansımaları ve toplumsal ilişkileri dönüştürmesi televizyon temsillerine de yansımış, televizyon çeşitli program içerikleriyle bu değişime adeta ayna tutmaktadır. Belirsiz, kuralsız ilerleyen gündelik yaşamın sorunlarını belirli paradigmalara program formatlarına taşıyarak temsil etmekte, bu nedenle ideolojik bir araç haline gelmektedir. Yayınladığı kurgusal ya da olgusal içerikleri dönemin yükselen değerlerinin ve egemen bakış açısının temsilcisi olan televizyon, modern kültürlerde gerçekliğin dolayımıldığı ortamdır. Televizyon program türü olarak 1980'lerde Amerikan televizyon endüstrisinde ortaya çıkan reality programlar bu tarihten itibaren tüm dünyada yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Gündelik yaşamdaki sıradan insanın konu edilmesi ve toplumsal gerçekliği olduğu gibi sunma iddiasıyla reality programlar, televizyonun diğer kurmaca ürünlerinden farklılaşmaktadır. Bu programlar kapitalist sistemin dinamiklerinin ürettiği sorunların bir sonucu olarak ortaya çıkan gündelik yaşamın belirsizlikleri içinde karşılaşılan çeşitli sorunları ve bunların gideriliş biçimini, bugünün yaşam biçiminin bireye dayattığı eğilimler ve çeşitli davranış kodlarından örnekler olması nedeniyle ilgi çekmektedir. İnsanlar bu programları izleyerek karşılaşılabilecek olası buldukları mekânın sınırları dışında kalan birçok durumu deneyimleyebilmektedir.

Kültürün deneyimsel bir etkinlik halini aldığı günümüzde sosyal gerçeklik de bireysel düzlemde kişilerin diğer kişiler ve toplumla genelde iletişim araçları özelde ise yaygınlığı ve ulaşım kolaylığı ile televizyon ile girdiği etkileşim sonucu oluşmaktadır. Modern toplumların, gündelik yaşamın tüm yönlerini hiper-rasyonel bir *bios'a* (yaşam alanı) dönüştürmesi sonucunda oluşan belirsizlik ve riskler televizyonun verdiği uzmanlık bilgileri ile etkileşim içinde kurulan sembolik evrenlerde aşılmaya çalışılmaktadır.

Bu çalışma, reality programlar üzerinden modern toplumun getirisi olan belirsizlik ve risklere ait temsilleri irdelerken eleştirel bir perspektiften modernlik ve risk toplumu kavramsallaştırmalarını ele alarak tartışmak amacındadır.

Örgütlü Modernliğin Sonu ve Risk Toplumu

Etimolojik köken olarak risk kelimesi Rönesans İtalyancasındaki *risicare* "cesaret etme" kelimesinden gelmektedir.² Kelimenin bu kökeni kahramanlık ve özgüveni çağrışırsa da görece yakın zamana kadar şans ve risk oyunları, tanrılara meydan okuma olarak görülürdü. Modern İngilizce'deki *tempting fate* "şansına fazla güvenmek" deyişi, kaderi temsil eden Ate'nin insanları aşırı böbürlendikleri ve geleceği öğrenmeye kalkıştıkları için cezalandırdığı Yunan tragedyalarından gelmektedir. Roma'daysa şans tanrıçası Fortuna'nın, zarda gelen sayıları belirlediği düşünülürdü. Bir veya birkaç tanrı tarafından yönetilen bu evrende cesarete yer olsa da, şansa pek yer yoktu (Sennett, 2011: 84). 15. yüzyılda İtalya'da ortaya çıkan risk sözcüğü insan eylemleri bakımından tamamen olumsuz bir anlam taşımamaktadır. Amaçlı eylemin olası sonuçlarından biridir. Tehdit kavramı ise tersine insanların fiziksel ve moral varlığını ortadan kaldırmaya yönelik akıl ve mantık dışı bütün oluşumları nitelemektedir.

Bireysel risklere karşı korunma yolu sigorta yaptırmaktır. Doğal ve toplumsal felaketler karşısında bu felaketlerin yol açtığı zararları telafi etmenin yolu sigorta yaptırmaktan geçmektedir. Kapitalist modernleşme süreci sonucunda sigortacılık sektörü önceden tahmin edilemez bir şekilde gelişmiştir. Artık sigorta ettirilen her şeyin gerçekte bir risk unsuru taşıyıp taşımadığı ayrı bir sorun haline gelmiştir.³

² Risk kelimesinin kökeninin Rönesans döneminde ortaya çıkması anlamlıdır. Çünkü risk kavramı geleneksel toplum yapısından çok modernleşmiş dünyanın bir tanımlamasıdır. Geleneksel toplum yapısında bireyin eylemlerini belirlemede daha çok inanç ve kader düşüncesi ön plandadır. Bu açıdan bakıldığında insanların yaşamı boyunca karşılaştıkları salgın hastalıklar, ölüm, açlık, savaş vb. olaylar doğaüstü olaylar olarak veya Tanrısal nedenlere bağlanmıştır. 15. yüzyılda İtalya'da ortaya çıkan risk sözcüğü Akdeniz'in dışına uzun seferlere çıkan gemilerdeki malların sigorta edilmesiyle ilgili kullanılmaya başlandı. Ticari, askeri ya da keşif amaçlı seferlerin sonu belirsiz serüvenini bütün sonuçlarıyla birlikte yaklaşık olarak tahmin etmeye, seferin korsan saldırıları, kötü hava koşulları vb. nedenlerle başarıyla sonuçlanmaması durumunda masrafları tazmin etmeye yönelikti (Ramstedt, 1992: 1045'den akt. Çelebi, 2002: 40).

³ Risk üzerine yazılmış meşhur kitaplardan biri olan Fibonacci'nin "Liber Abaci"si hem olayların tamamen tesadüfi olduğu hem de insanların riskleri yönetebilme gücüne sahip olduğunu savunarak bir çığır açmıştır. Fibonacci'nin başlattığı devrim 1700'lere kadar insanların riski ölçmek için yararlandıkları sohbetin yerine nesnel hesaplamaları geçirmiştir. Böylece modern finans sistemindeki incelikli bahisleri türevleri ve risk dağıtma stratejilerini mümkün kılan tahminlerin yolu açılmıştır (Sennett, 2011: 84-85).

Modernliğin tarihsel gelişimi içerisinde üç aşamadan⁴ geçtiğini belirten Wagner, örgütlü modernlik döneminde refah devleti uygulamasının riskten kaçınmak için bir araç olduğunu belirtir. Buna göre kitlesel tüketimin eşlik ettiği örgütlü modernlikte toplumsal siyasanın berisindeki temel düşünce, işçiler açısından gündelik hayatlarının sağlama bağlanması ve seçkinler açısından siyasal karışıklıktan kaçınılması bağlamında riskin toplumsallaştırılmasıdır. Refah devleti, risklerin değerlendirilmesinin gerçekleştirildiği ve görece kesinliklerin serpilebileceği toplumsal uzamı, bu uzamın dış ve iç sınırlarını yeniden tanımlamıştır (Wagner, 2005: 188-189). Yakından bakıldığı zaman refah devleti uygulamasının sadece kazanılan zenginliklerin toplumsal bölüşümünü içermediği aynı zamanda olası risklerin dağıtımını da içerdiği görülmektedir.

Wagner'in örgütlü modernliğin sonu olarak gördüğü 1960'lı yıllar aynı zamanda post-fordist üretim şeklinin kapitalist dünyada yaygınlık kazandığı bir dönemdir. Post-fordizm, esnek üretim şekli içinde hem firmalardan hem de bu firmalarda çalışan kişilerden piyasadaki olası koşullara karşı hazırlıklı olmalarını ve risk almalarını beklemektedir. Kazananın hepsini aldığı günümüz toplumunda risk almamak kendini baştan beceriksiz kabul etmek anlamına gelmektedir. "Kazanan hepsini alır" piyasalarına giren insanların çoğu, başarısızlık ihtimalini bildiği halde bu bilgiyi askıya alır. Daha az belirlenmiş koşullarda yapılan bu risk alma davranışında, kopuşun getirdiği anlık heyecan başarı olasılığı konusunda ki rasyonel bilgiyi unutturur. Ancak hiçbir şey yapmamak akıllılık değil, pasiflik olarak kabul edilir (Sennett, 2011: 94-95).

Kapitalizmin son aşaması olarak da tanımlanabilecek olan örgütsüz modernlik dönemi toplumsal yaşamda bireylere sürekli aktif ve katılımcı olmayı teşvik etmektedir. Risk almak, denenmemişi denemek geleceğe ait kazanç olasılıklarını beraberinde taşır. Bu ise Lefebvre'nin gündelik yaşam çözümlemesinde ortaya koyduğu spesifik kategorilerden biri olan gerçeklik kategorisiyle ilişkilidir. Lefebvre, gerçekliği sadece fiili olanla tanımlamamakta, olasılığı da onun içine dâhil etmektedir. Böylece olasılık ve risk gündelik yaşamın gerçekliğiyle iç içe geçmektedir. Olasılık aynı zamanda toplumsal yapıyı dönüştürecek olan bilinç ile de ilişki içindedir. Buna göre;

Her bilinç bir olasılığın bilincidir. Olasılık yoksa bilinç de yoktur dolayısıyla hayat da yoktur. Mevcudiyet, edimsel olanın içindeki olasılığı içerir ve mevcut olan/şimdiki zaman, gelecek zamanın ışığı ve ufku olmadan ilerleyemez. Bilinç, problemlerden, çelişki ve çatışmalardan hem zorunlu hem özgür opsiyon ve tercihlerden doğar. Bu tür olasılıklar arasında tercihte bulunmak gerekir. Riske girmek, rastlantı üzerinde bahse girmek, oyun oynamak gerekir: Özgürlük budur. Dolayısıyla bilinç spesifik bir gerçeklik olarak kendini gösterir, yoksa verili olarak, dolaysız değil (Lefebvre, 2013: 210).

⁴ İlk aşama geç 18. yüzyıldan 19. yüzyıl ortasına kadar süren "kısıtlı liberal modernlik" dönemidir, ikinci aşama 1890-1960 arası "*örgütlü modernlik*" dönemidir, 1960'larla başlayıp 1970'lerde iyice beliren "*örgütsüz modernlik*" dönemi ise modernliğin üçüncü aşamasını oluşturmaktadır (Wagner, 2005: 46-51, 229).

Günümüzde küresel düzlemde toplumları derinden etkileyen risk kavramı 15. yüzyılda Avrupa'da Coğrafi Keşifler ile birlikte ortaya çıktığında sadece toplumdaki diğer kişilerden daha cesur ya da maceraperest kişilerle ilişkili bir kavram olarak görülmüştür. Aydınlanma devrimi ve sonrasında bireyin rasyonel bir bakış açısıyla içinde yaşadığı dünyayı anlamlandırması ve eyleminin sonuçlarını kabul etmesiyle sıradan insana ulaşmıştır. Refah devleti uygulaması kapitalizmin altın çağı olarak kabul edilen 1950-1973 yılları arasında bireyi risklerden uzak tutmayı başarmışsa da, kendisinin gerçekleştirilemez hale geldiği noktada bireyleri çok daha fazla belirsiz koşulların içine bırakmıştır. Artık söz konusu olan her türlü seçeneğin gerçekliğe dönüşebileceği kesin ve acımasız bir olumsuzluk kültürüdür. Risk toplumu kavramının sosyolojik düzlemde analizini yapabilmek için Ulrich Beck ve Anthony Giddens'in ortaya koyduğu risk paradigmasına yakından bakmak gereklidir.

Düşünümsel ve Geç Modernleşme Döneminde Riskin Toplumsal Boyutları

Toplum bilim alanında risk kavramını sorunsallaştıran ilk kişi Ulrich Beck'dir. Çıkış noktası olarak modernlik düşüncesini ele alan, bir yanda basit, 'sınai modernlik' diğer yanda belirmeye başlayan ve siyasal alanın icadı çağrısında bulunan 'düşünümsel modernlik' olarak ikiye ayıran Beck, içinde yaşanılan yeni dönemi "ve çağı" olarak nitelendirmektedir⁵ (Beck, 2005: 12). Postmodernliği geçmiş ve bugün arasında bir kopukluğu içerdiği düşüncesiyle reddeden Beck, düşünümsel modernleşme kuramını ortaya koymuştur.

Bu kurama göre modernleşmenin koordinatlarını kaydıran, bizzat modernleşmenin kendisidir. Düşünümsel modernleşme sözcüğü bir teşhiste bulunma bağlamında pek çok insanın düşünebileceği gibi modernleşmenin düşünümü, yani kendisiyle uğraşan bir modernliğin kendi kendisini konu edinmesi anlamına gelmemektedir. Beck'in vurgulamak istediği "öz-uygulayım" yani modernleşmenin modernleşmeye uygulanmasıdır (2005: 29-30). Düşünümsel modernleşme, sosyo-ekonomik modernleşmenin sınırlı çerçevesinin modernleştirilmesi ve sosyo-ekonomik modernleşmenin düşünümsel modernleşme tarafından bir "yaratıcı öz-yıkım"ıdır.⁶ Düşünümsel modernlik fikri Beck'in dü-

⁵ Beck "ve çağı" tanımlamasını Vassily Kandinsky'nin "ve" adlı denemesinden uyarlamıştır. Kandinsky, 19. yüzyıl ile karşılaştırıldığında 20. yüzyıla damgasını vuran sözcüğün hangisi olduğunu denemesinde sorgulamaktadır. Kandinsky'e göre 19. yüzyıla "ya-ya da" hükmederken 20. yüzyıl "ve" konusunda emek harcamak zorundadır. 19. yüzyılı tanımlayan kelimeler, ayırma, uzmanlaşma, tek anlamlılığa ve dünyanın hesaplanabilir olmasına çabalamadığıdır. 20. yüzyılı tanımlayan kelimeler ise yanyanalık, çokluk, belli belirsizlik, bağlamın ve bağlantılılığın sorgulanması, değişmece ve üçüncü yolu içermeye deneyleri, birleşim (sentez) ve çift-değerlilik (2005: 9-10).

⁶ Bu düşünüş tarzı Bauman'ın modernite ve postmodernite kavramsallaştırmalarına benzerdir. Bauman bu iki kavram arasında bir anlam farklılaşmasına gitmez. Postmodernite kendinden olan (*in self*) modernitenin kendi için (*for self*) moderniteye dönüşmesi

şüncesinde “siyasallığın icadı” terimine eşlik eder. Sanayi kapitalizm modelinde siyasal olanın dışında kalan karar verme alanları; özel yaşam, iktisat, bilim, belediyeler, günlük yaşam vb. düşününsel modernlikte siyasal tartışmanın merkezi haline gelmiştir. Toplumsal anlamda 1980’li yılların belirleyici özelliği “siyasi öznelliğin” beklenmedik rönesansıdır. Bu durumun ortaya çıkmasının nedeni yönetenlerin uzak görüşlülüklerinden ya da parlamenter mücadeleden kaynaklanmamaktadır. Aksine, bu izlekler kurumsallaşmış cehaletin toplu direnişine karşın, kendi içinde birbirine düşmüş olup, konuları ahlakileştiren doğru yolun bulunması uğruna birbirleriyle kavga eden, şüphe içinde kıvranan, birbirine küskün grup ve grupçuklar tarafından toplumun gündemine yerleştirilmiştir. Bu anlamda “alt-siyaset” tümüyle olasılık dışı görünen izleksel zafer elde etmiştir. Alt-siyaset, siyasetin üzerine düşünümü yani “siyasallığın icadı” anlamına gelmektedir (2005: 152-160). 1980’li yıllarda alt-siyasetin yükselişinde aynı dönemde etkisini arttıran küreselleşme dalgası ve beraberinde gelişen iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki teknik ilerlemeler etkindir. Bu gelişmeler toplumsal alanda siyaset yapıcılarının karşısına tabandan kaynaklanan bir hareketi getirirken siyasal alanda gündelik olanın ve sıradan insanın daha çok konuşulmasının önü açılmıştır.

Toplumsal servet üretiminden günümüzde toplumsal risk üretimi aşamasına geçildiğini vurgulayan Beck, risk kavramının “dönüştür -düşünüştür- reflexiv” modernleşme kavramıyla doğrudan bağlantılı olduğunu belirtmektedir. Bizatihi modernleşmenin doğurduğu tehlikeler ve emniyetsizliklerle sistemli şekilde bir risk tanımı yapılabileceğini vurgulayan Beck, eski tehlikelere nazaran risklerin modernleşmenin tehdit edici kuvvetiyle ve şüpheyi küreselleştirmesiyle bağdaştırılabilecek sonuçlar olduğunu iddia etmektedir. Kısaca riskler siyasetten dönüşlüdür. Günümüzde riskler küresel düzleme taşınırken artan bilimsel ve teknik yenilikler öngörülmez bir şekilde küresel düzeyde olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Risk toplumunun ayırt edici göstergesi kişisel sigorta korunmasının bulunmaması, hatta sınıai ve teknik-bilimsel projelerin sigortalanamaz oluşlarıdır (Beck, 2005: 42). Risklerin küreselleşmesinde bu dönemde ulus devlet sınırlarının aşınması ve ulus devlet içindeki politikacıların siyasal tasarrufları etkindir. Bu dönemde küresel düzeyde etkili olan kapitalist sis-

durumdur. Bu modernite, kendi yanlış bilincinin ötesine geçen ve başından bu yana yaptığı şeyin -ki bu belirsizlik ve çoğulculuk üretimidir- ne olduğunu anlayan, potansiyelini fark eden, rasyonel düzen ve mutlak hakikat gibi başta belirlenmiş amaçlara asla ulaşamayacağı gerçeğiyle kendisini uzlaştırır. Modernitenin içinden çıkan tüm kurumlar, görüşler moderniteye içinden bakışlardı; olgunun kendinin göreceleştirilerek ya da nesneleştirilerek onun belirli, sınırlı bir bölümünün içine kapatacak hiçbir şey yoktu. Bir anlamda modernite kendinden menkul ve kendi kendini geçerli kılan bir olguydu. Postmodern söylem ise onun (modernite) rasyonel kaygılarla çıktığı bu serüvende, kendisine (Batı Toplumuna) atfettiği niteliklerin bugün geçerli olmadığını, belki dün de geçerli olmamış olduğunu ima etmektedir. Postmodernist tartışma Batı toplumunun öz bilinçliliği hakkındadır (Bauman, 1996: 143).

tem merkez-çevre etkileşimi içerisinde ulus devletlerin iç dinamiklerine etki ederek onların dönüşümünü sağlamış ve neo-liberal pazar koşullarının yerele nüfuzunun önünü açmıştır. “Dünya Risk Toplumu” teorisine göre modern toplumlar yeni risk türlerince biçimlendirilirken küresel felaketlerin küresel öngörüsü⁷ yüzünden temelleri sarsılmaktadır. Risklerin bu üç özelliği onlara karşı genel bir suç ortaklığı ve bu ortaklığa koşut olarak genel bir sorumsuzluk duygusunu bireylere yüklemektedir. Herkes sebep etki haline gelince dolayısıyla kimse sebep değildir. Tehlike, kayıtsızlık duvarlarının ardında hızla büyürken, tam da risklerle ilişki dâhilinde çeşitli yeni toplumsal farklılıklar ve çatışmalar su yüzüne çıkmaktadır. Bu çatışmalar artık sınıflı toplum yapısına dâhil değildir. Riskler artık sadece risk değil pazar şanslarıdır.

Risk toplumunun gelişmesiyle birlikte risklere maruz kalanlar ile risklerden istifade edenler arasındaki çelişkiler de gelişmektedir. Bilginin toplumsal ve ekonomik önemi de benzer şekilde artmaktadır. Bilgiyle birlikte bilgiye form verme (bilim ve araştırma) ve bilgiyi yayma (kitle iletişimi) araçları üzerindeki tasarruf da artmaktadır. Risk toplumu bu anlamda aynı zamanda bilim, medya ve bilgi toplumdur. Bu yüzden risk tanımlarını üretenler ile bu tanımları kullananlar arasında yeni çelişkiler ortaya çıkmaktadır (Beck, 2011: 66). Riskleri belirlemede, risklerin ölçek, düzey ve aciliyeti öne çıkarken bunları belirleme yetkisi ise uzmanların elindedir. Uzmanlar, kapitalist endüstriyle birlikte çalışan bir bilim anlayışı içerisinde sistemin değerlerini koruma ve sürdürme işlevini yüklenmektedir. Örneğin tarımsal üretimde ürün arzını artırmak amacıyla aşırı miktarda kimyasal ilaç ve koruyucu üreten de bu toksinlerin vücutta açtığı zararları yok etmeye çalışıp, insanları sağlığına kavuşturmaya çalışan da aynı bilimsel anlayıştır⁸. Ulrich Beck, risk toplumu teorisinde düşüncüsellik ve

⁷ Beck’e (2011) göre bu tür küresel risk algılamalarının üç ayırt edici özelliği vardır: ‘1-Mahalsizleşme’: Sebepleri ve sonuçları tek bir coğrafi mahal ya da mekânla sınırlı değildir, prensipte her yerde vardır. ‘2-Hesaplanamazlık’: Sonuçları prensipte hesaplanamazdır; en temelde hipotez düzeyinde risklerdir, yani bilimin getirdiği bilmeme ve normatif görüş ayrılığına dayanırlar. ‘3-Telafi Edilemezlik’: İlk modernitenin emniyet rüyasının temelinde, kararların güvenli olmayan sonuçlarını ve tehlikelerini hep daha kontrol edilebilir kılma yönündeki bilimsel ütopya vardır. Telafi edilebilir gördükleri sürece ve bu sebeple kazaların olması önemli değildir. Ancak iklim geri çevrilemez şekilde değişirse, insan genetiğindeki ilerleme insan varlığını geri döndürülemez müdahalelerde bulunursa, terörist grupların elinde zaten kitle imha silahları varsa, işte o zaman çok geç kalınmış demektir (2011: 357-358).

⁸ Baudrillard bu çelişkili durumu kapitalist endüstriyel sistemin mantığı ile açıklamaktadır. Sistemin mantığı konjonktürel olarak değil ama yapısal olarak tümüyle karşıt anlamlı iki bileşenden oluşmaktadır. Sistem sadece zenginlik ve yoksulluk üreterek, tatminler kadar tatminsizlikler, ilerleme kadar zararlar üreterek ayakta kalır. Sistemin tek mantığı varlığını sürdürmektir ve bu anlamda stratejisi insan toplumunu yıkıldı yıkılacak durumda, sürekli açık içinde tutmaktır. Bu toplumda ekonomi içindeki zararlar dahi Gayri Safi Milli Hasıla içinde pozitif olarak hesaplanır. Bolluğun artışı ve bireysel ya da kolektif olarak fazla tüke-

alt-siyaset sayesinde araçsal aklın sınırlarının belirlenmesini, geç modern dönemde ulus devletin aşınan sınırları sonucunda ortaya çıkan dünya risk toplumu düşüncesiyle yeni bir kolektif cemaatin oluşturulmasının gerekliliğinin altını çizer. Beck'e göre ancak bireysel bir sorumluluk etiği üzerinden ekolojik ve sosyal riskler bertaraf edilebilir.

Anthony Giddens, modernliğin aşılarak ulaşıldığı bir postmodern dönem fikrini kabul etmeyerek kavramsal çerçevesini modern kurumların dünya üzerinde hala varlıklarını sürdürdükleri düşüncesi üzerinden oluşturur. Bu bakış açısına göre modernite ve çıkış noktası olan Aydınlanma Düşüncesi öngörülemez noktalarına rağmen toplumsal yaşamın tek örnek modelidir. Bu durumu geleneksel toplumlar ile modern toplumlar arasındaki farklılaşma üzerinden açıklayan Giddens, modernliğin kaynaklarını ve etkilerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Giddens, risk toplumunun ortaya çıktığı toplumsal koşulları belirlemek için öncelikle geleneksel ve modern toplum arasındaki ayrımları ortaya koymak amaçındadır.⁹ İki toplum arasındaki farklılaşma öncelikle zaman ve uzam ('mekân') örgütlenmesi üzerinden tanımlanmaktadır. Modern öncesi toplumlarda çalışma, malların ve hizmetlerin mübadelesi gibi belirli zamanlarda gerçekleşen faaliyetler sınırlandırılmış uzamsal bağlamlarda ortaya çıkmaktadır. Oysa modern dünyada zaman ve uzam iletişim ve bilgisayar teknolojilerinin gelişimiyle birbirinden bağımsız bir şekilde örgütlenmiştir. Küreselleşmiş modern dünyada zaman ve uzam faaliyetin bir yere bağlı geleneksel bağlamından sökmeye devam etmektedir (Giddens ve Pierson, 2001: xxvi). Zaman ve uzamın bir yere bağlı olmaktan çıkışı aynı zamanda kültürel öğelerin de coğrafi köklerinden kopmasını ve küreselleşmesini beraberinde getirmektedir. Burada ise kitle iletişim araçları yaygınlığı ile kültürü ve bilgi formlarını yerinden çıkarıcı teknik araçlar olarak öne çıkmaktadır.

Modern kurumların 18. yüzyılın sonları gibi yerleştiğini belirten Giddens (2004), modernliği bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimi olarak görmektedir.¹⁰ Modernliğin yapısal olarak küreselleştirici

timde bulunmanın sonucu çevresel ya da kültürel zararlar ortaya çıkar. Ancak sistem bunları artı değere dönüştürür. Örneğin sanayi kuruluşlarının artışı ile doğal su kaynaklarının kirlenmesi sonucunda işlenmiş su sektörünün canlanması gibi (2004: 35-60).

⁹ Anthony Giddens, modernite terimini çok genel anlamda ilk kez feodalizm sonrası Avrupa'da ortaya çıkan ancak 20. yüzyılda giderek dünya çapında tarihsel etkiye sahip olan kurumlar ve davranış biçimlerini ifade etmek için kullanır. Modernitenin parametreleri Giddens (2010) için üç tanedir; bunların ilki sanayileşmedir, ikincisi hem rekabetçi ürün piyasalarını hem de işgücünün metalaşmasını içeren bir meta üretim sistemi olarak anlaşılan kapitalizmdir, son olarak ise ulus devlet geleneksel düzen biçiminin temel karşıtı olarak modernitenin üçüncü parametresini oluşturmaktadır (2010: 28-29).

¹⁰ Modernliğin birbiriyle bağlantılı üç kaynağı bulunmaktadır: '1-Zaman ve Uzamın Ayrıl-

doğası risk ve tehlikelerin yeni bir yapıya büründüğü olaylar evreni oluşturur. Bu açıdan bakıldığında modernlik, risk ve güven arasında ilişki bulunmaktadır. Giddens'a göre güven ve risk kavramları zaman ve uzam konusuyla ilgili olarak geleceği örgütlemenin yoludur. Birbirinden ayrılmayan bu iki kavramdan güven, riskin üstesinden gelmenin bir aracı olabileceği gibi riskin kabulü, güven yaratmanın bir aracı olabilir. Bu anlamda riskler olumlu ve olumsuz olarak ikiye ayrılmaktadır. Olumlu risk, yatırım kararlarının alınması ve risklerin üstlenilmesi anlamında olumlu bir unsurdur. Diğer yandan risk bir anlamda her zaman olumsuzdur çünkü insanın kaçınmak istediği sonuçları dile getirir. Ama riskin kabulü ve yönetimi modern pazar ekonomilerinin olmazsa olmazıdır (2001: 90-91). Neo-liberal ekonominin desteklediği kapitalist ekonomik düzen pazarda olası kazançların elde edilmesi için riski olumlu bir unsur olarak tanımlamaktadır.

Giddens içinde yaşanan dönemi geç modernite olarak tanımlamaktadır. Yoğun ve giderek yaygınlaşan yaşam tarzı içerisinde var olan riskler modernizmin karanlık yüzünü ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda Ulrich Beck ile paralel bir düşünce tarzına sahiptir. Giddens, risk toplumu düşüncesini şekillendirirken Beck'ten fazlasıyla etkilenmekle birlikte risk söylemini daha geniş zeminde ele alarak ve yaygınlaştırarak ortaya koymaktadır. Beck'in düşünömsel modernleşme söylemi Giddens'ta geç modernleşme kavramıyla dönemsel adlandırma itibariyle aynı fakat içeriğe yüklenen anlam olarak farklılık göstermektedir. Giddens modernliğin özgül risk profilini ortaya koymaya çalışmıştır.¹¹ Geç modern dönemin risk görünüşüne bakıldığında geleneksel toplumsal yapıdan tümüyle farklı olduğu görölmektedir. Geleneksel toplumdaki riskler daha çok doğal olayların sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu olaylar doğanın güçlerinin denetlenemez oluşunun bir göstergesidir. Ancak modern düşünce "Akıl Devrimi"yle birlikte doğaya hâkim olmaya çalıştıkça riskler hem içerik hem de biçim olarak şekil değiştirmiştir.

Giddens'a göre risk toplumunun kökleri bugün hayatımızı etkileyen iki temel dönüşüme kadar izlenebilir. Bu dönüşümlerden ilki "doğanın sonu", ikinci-

ması': Bu sınırsız ölçekte zaman-uzam uzaklaşmasının bir ön koşuludur; zaman ve uzamın kesin biçimde dilimlenmesinin yollarını sağlar. '2-Yerinden Çıkarma Düzeneklerinin Gelişimi': Bunlar toplumsal etkinliği yerelleşmiş bağlamlarından kaldırıp toplumsal ilişkileri geniş zaman-uzam uzaklıklarında yeniden düzenlerler. '3-Bilginin Düşünömsel Temellükü': Toplumsal yaşama ilişkin sistematik bilgi üretimi, toplumsal yaşamı geleneğin değişmezliklerinden uzaklaştırarak sitemin yeniden üretiminin bütönlüyci bir parçası durumuna gelir (2004: 55-56).

¹¹ Giddens'a göre modernliğin özgül risk profili şu şekilde özetlenebilir: 1-Riskin yoğunluk anlamında küreselleşmesi, 2-Riskin rastlantısal olay sayısının çoğalması anlamında küreselleşmesi, 3-Yaratılmış çevreden ya da toplumsallaşmış doğadan kaynaklanan riskler, 4-Kurumsallaşmış risk ortamlarının gelişimi, 5-Riskin risk olarak bilinmesi, 6-Yaygınlaşmış risk bilgisi, 7-Uzmanlığın sınırlılıklarının bilinmesi (2004: 126).

si ise “geleneğin sonu”dur. İki tür risk arasında ayırım yapan Giddens için sanayi toplumunun ilk 200 yüzyılı “dışsal risk”in egemenliği altındadır. Dışsal risk bireyleri beklenmedik bir anda dışarıdan vuran olayların yarattığı risklerdir. Yine de bu olaylar belli aralıklarla meydana gelmelerinden dolayı sigorta edilebilir. Doğanın ve geleneğin ötesinde yaşayan bir dünyanın en temel niteliği dışsal riskten “imal edilmiş risk” aşamasına geçilmiş olmasıdır. Bu risk türü bizzat insanlığın gelişim sürecindeki bilim ve teknolojiye ilerlemeler tarafından yaratılmaktadır. İmal edilmiş risk, tarihsel süreç içerisinde insanoğlunun sıklıkla karşılaştığı dışsal risklerden farklı olarak hesaplanabilme ve tahmin edilebilme olasılığında yoksundur. Bu sebeple insan hayatının bütün alanlarına nüfuz etmektedir (Giddens, 2001: 220-223). Modern toplumlarda gün geçtikçe yaygınlığı artan imal edilmiş risklerin oluşum sürecinde bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin öngörülemez sonuçları, küresel boyutta işleyen siyasetlerin etkisi bulunmaktadır. Tüm bu süreç gündelik yaşamdaki sıradan insanın hayatına etki ederek şekillendirmektedir.

Özetlenecek olursa Ulrich Beck’in düşüncesi 20. yüzyılın başında kitle iletişim alanındaki buyurgan pratikleri resmetmesi bakımından Frankfurt Okulu teorisyenlerinin ve Max Weber’in düşüncesiyle paralellik taşımaktadır. Bu düşünce tarzının temelini araçsal akıl, Aydınlanmanın ilerlemeci amaçlarını aşarak insanları tahakküm altına aldığı fikri oluşturmaktadır. Bu anlamda araçsal akıl, Beck için risk toplumunun temellerini atmıştır. Ancak modernliğin düşünsel yanı öne çıkarılarak bu zararlar tazmin edilebilir. Buna karşılık Anthony Giddens ise risk toplumunun tarihin başka dönemlerindeki toplumlardan daha tehlikeli ya da sorunlu olduğunu düşünmez. Kapitalist pazar ekonomisinde risk almanın gerekliliğinin altını çizer. Çünkü risk, tehlikeden farklı olarak insan etkinliklerini özellikle geleceğe dönük sonuçları bakımından denetleme özlemiyle yakından ilişkilidir. Olumsuz olabileceği gibi ekonomik alanda yakalanacak fırsat olanakları gibi olumlu bir anlamda gelebilir. Beck, risk toplumunu¹² sigorta edilemeyen toplum olarak tanımlamıştır. Giddens ise risk toplumunun olumlu yanına işaret etmektedir. Sonuçta risk bireyi motive edici ve içinde yaşadığı modern toplumun işleyişinde etkin ve faal birey olmasını sağlayan bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Risk Toplumu Söyleminin Reality Programlarındaki Toplumsal İnşası

Risk toplumu kavramının ortaya çıkışına neden olan kapitalizmin neo-liberal dönemdeki mekânsal ve zamansal örgütlenme tarzı dönemin teknolojik araçlarının teknik ve söylemsel pratiklerinin bir parçasıdır. Bu dönemde kitle iletişim araçları içerisinde yer alan televizyon yaygınlığı ve ulaşım kolaylığı ile öne çıkarak gündelik yaşamdaki zaman ve mekân algısına doğrudan etki etmektedir. Thompson (2008), televizyon sayesinde iletişimde bulunan bireylerin özgün bir zamansal ve mekânsal bağlam içinde hareket ettiklerini vurgular.

¹²“Risk Toplumu Paradigması”yla ilgili ayrıntılı bilgi almak için bkz.: (Tutar, 2015: 122-134).

Bu konuda üç tip zaman-mekân koordinatı arasında ayırım yapan Thompson'a göre ilk olarak iletişimcilerin eylemde bulunduğu ve birbiriyle etkileşim kurdukları üretim bağlamlarının zaman-mekân koordinatları vardır. İkinci olarak telegörsel iletilerin zaman-mekân koordinatları vardır. Son olarak ise farklı alımlama bağlamları koordinatları bulunmaktadır. Televizyon tarafından yaratılan yarı etkileşim bu üç koordinat düzeneğiyle birlikte zaman-mekân eklenmesi olarak tanımlanabilecek daimî bir süreci içerir (2008: 144-145). Bu açıdan bakıldığında medya, günümüzde gerçekliğin en temel dolayımılayıcı ortamıdır. İnsanın yakın deneyim alanının dışında kalan zaman ve mekân bağlamı çok farklı deneyimleri, kişilerin gündelik yaşamına taşıyarak aracılık etmektedir. Medya gerçekliği ve deneyimi dolayımılama aracı olarak tanımlanabilir.¹³ Medya sunduğu enformasyonlarla insanları bir deneyim alanıyla buluştururken, kendi günlük deneyim alanı ile başkalarının deneyim alanının karşılaştığı noktada insan, düşüncesi, söylemi, kavramları ve uzlaşıları ile meydana gelmektedir. İnsanın deneyimleme kapasitesi sahici karşılaşmaların olmadığı dolayımlanmış deneyimler sayesinde artmaktadır (Dursun, 2013: 37). Tüm bu açıklamalar ışığında iletişim araçlarının etkileşimi ile yaratılan ekosistemin temel belirleyici kriterinin gündelik yaşamdaki pratiklerin medya dolayımıyla içselleştirme süreci olduğu öne sürülebilir.

Bu toplumsal yapının işleyişinde kültürel alan öne çıkmaktadır. Modern ötesi toplumsal yaşamda küreselleşmeyi geleneksel, yapısal, ekonomik özellikleriyle değil de kültürel bir anlayışla ele alan Tomlinson (2004), kültürün coğrafi ve toplumsal kara parçasıyla doğal ilişkisinin yok olduğunu belirtmekte ve bunu daha geniş ve kapsayıcı şekilde ele almak amacıyla "yersiz-yurtsuzlaşma" terimini kullanmaktadır. Buna göre kültürel ürünlerin küresel mevcudiyetinin kendisinin kapitalist bir tek kültüre doğru gidişatını öne alan bakış açısı kültürü sadece maddi ürünlere indirgeyen çok dar bir kültür kavramıdır. Oysa kültür varoluşsal olarak anlamlı bir sembolleştirme ve deneyim alanı olarak görülmelidir (2004: 119). Kültürü bir deneyim alanı olarak görmek kişisel gerçekliğin her birey özelinde inşasını dile getirmektir. Kapitalist tüketim düzeni verili bir toplumsal gerçeklik yerine gerçekliğin bireysel düzlemde inşasını teşvik etmektedir.

Kültürel alanın bir deneyim alanı ve gerçekliğin bireysel düzlemde oluşturulduğu düşüncesini hermenötik "anlamacı" yaklaşımı temel alan inşacı sosyal psikoloji sorunsallaştırmıştır. Peter L. Berger ve Thomas Luckmann,

¹³ Medyanın insanların herhangi bir dönemde içinde yaşadıkları ekonomik, toplumsal ve kültürel bir özgünlük olarak tanımlanabilecek olan toplumsal gerçeklikle ilişkisi üç ayrı yaklaşımla ele alınmaktadır. İlk olarak liberal çoğulcu toplum kuramında gerçekliğin yansıtılmasından söz edilir. İkinci olarak Marksist eleştirel toplum kuramlarında konu gerçekliğin üretimi ve yeniden üretimi meselesidir. Üçüncü olarak ise pozitivizm sonrası toplum kuramlarında ve özellikle fenomenolojide ise "gerçekliğin inşası" terimine ağırlık verilmektedir (Dursun, 2013: 34-36).

“Gerçekliğin Sosyal İnşası” kuramını ortaya koyan iki teorisyendir.¹⁴ Berger ve Luckmann’a göre gündelik yaşamın sübjektiveler-arası dünyasında sosyal gerçeklik üç anın diyalektik ilişkisinde inşa olmaktadır. Bunlar: Dışsallaş(tır)ma, nesneleş(tir)me ve içselleş(tir)me süreçleridir.¹⁵ Bu modelde insan (yani üretici) ile kendi ürünü olan sosyal dünya arasında diyalektik bir ilişki vardır. İnsan hem sosyal dünyanın failidir hem de ona maruz kalandır (Paker, 2004: 228-230).

Kurumsallaşmış sosyal dünyanın kuşaktan kuşağa aktarılması, intikal ettirilmesi gerekir. Burada devreye meşrulaştırma süreçleri girmektedir. Bu süreçler içerisinde gerçekliğin inşasında öne çıkan kavram “sembolik evren”lerdir. Sembolik evren, sosyal nesnelleşmiş ve öznel bakımından gerçek her anlamın dölyatağı olarak kavranır; her tarihsel toplum ve bireyin biyografisi bu evrenin içerisinde vuku bulan olaylar olarak görülür. Bireyin yaşamındaki olağandışı durumlar da sembolik evren tarafından kuşatılır (Berger ve Luckmann, 2008:

¹⁴ Buna göre gündelik yaşamın gerçekliği düzenlenmiş bir gerçeklik olarak daha önceden nesnelleşmiş süreçlerin bir ürünüdür. Gündelik yaşamda kullanılan dil bize sürekli olarak zorunlu nesnelleştirmeler sağlar ve bu nesnelleştirmelerin içinde anlam kazandığı ve gündelik yaşamı bizim için anlamlı kılan bir düzen tesis eder. Bu anlamda dil, insan hayatının toplumdaki koordinatlarını gösterir ve bu hayatı anlamlı nesnelere doldurur. Gündelik yaşamın gerçekliği “burada ve şimdi” olan üzerine kurulu olsa da bundan ibaret değildir. Aynı zamanda “burada ve şimdi” olmayan fenomenleri de kapsar. Yani gündelik yaşama dönük ilğimiz esasen onun içinde yapıyor olduğum, yaptığım ve yapmayı planladığım şeyler tarafından belirlenir. Ayrıca gündelik yaşamın gerçekliği kendisini bize sübjektiveler arası “özneler-arası” bir dünya yani başkalarıyla paylaştığım bir dünya olarak sunar. Burada kendimiz ve diğerlerinin öznel dünyalarıyla birlikte bir de paylaşılan “ortak-duyu bilgisi” vardır. Ortak-duyu bilgisi gündelik hayatın normal, kendiliğinden meşguliyetleri içinde başkalarıyla paylaştığımız bilgidir (2008: 35-37). Neo-Marksist düşünür Gramsci’nin çalışmalarında gösterildiği gibi ortak duyu bilgisi sayesinde ideolojik anlamda hegemonya ve rıza süreçleri gündelik yaşam pratikleri içerisinde işlemektedir.

¹⁵ “Dışsallaşma” (*externalization*): İnsan antropolojik olarak dışa taşan bir varlıktır ve gerçekliği inşa eden süreçlerden biri, insanın anlama ve anlam yaratmaya yönelik bu varoluşsal etkinlikleri, yani dışsallaşmadır. Herhangi bir tarihi anda insan doğası gibi görünen şeyin kendisi de insanın dünyasını inşa etme etkinliğinin bir ürünüdür. “Nesneleşme” (*objectivation*): İnsanlar bilinçli bir şekilde bu dünyayı öğrenerek kazanmaz, bu dünyanın içine doğarlar. Diğer bir ifadeyle bireyin doğumundan önce oradadır ve ölümünden sonra da orada olacaktır. Bu anlamda tarihin kendisi de var olan kurumların geleneği olarak nesnellik karakterine sahiptir. Bu anlamda bireyin biyografisi toplumun nesnel tarihi içine yerleştirilmiş bir epizot olarak nesnellik karakterine sahiptir. “İçselleşme” (*internalization*): Nesnelleşmiş sosyal gerçeklik veya kurumsal düzen hem bilişsel hem de normatif bir yorulmaya maruz kalarak meşruluk kazandıktan sonra sosyalizasyon süreciyle yeni kuşaklar tarafından öznel bilgi olarak içselleştirilmektedir. Bu gerçeklikler, paylaşılan örüntüler ve gelenekler vasıtasıyla bireyler ve topluluklar tarafından paylaşılmakta ve bireyin şekillenmesinde etkili olmaktadır.

140). Sembolik evren, kurumsal düzenin koruyucu yapılarına nihai bir meşruyet kazandırmak suretiyle bireyi çözümsüz bir dehşete düşmekten kurtarır. Neo-liberal pazar ekonomisinin şekillendirdiği küresel risk toplumunda medya dolayısıyla elde edilen bilgiler üzerinden modern birey sisteme eklenmekte ve yaratılan sembolik evrenler¹⁶ içerisinde sosyalizasyon süreçleri işlemektedir.

Televizyon Program Türü Olarak Reality Programlar ve Alt Türleri

İnsanların içinde yaşadıkları toplumu anlamlandırmasında her dönemin teknik olanakları etrafında şekillenen anlatı kalıpları etkindir. Sözlü kültürde mitler, toplumsal yaşama ait tutarlı bir anlam dünyası inşa edilmesini sağlamıştır. Görsel kültürün egemenliğindeki modern toplumlarda ise anlam üretiminde televizyon yaygınlığı ve ulaşım kolaylığı ile öne çıkmaktadır. Televizyon anlatısı sinemadan farklı olarak “şimdiki zaman”ı vurgulamasıyla gerçek dünyanın doğrudan bir temsilini yaratmaktadır. Bir anlatıya sahip olma, yani öykü anlatma olayı sadece televizyondaki dizi ve seriyaller gibi kurmacaya dayalı “fictional” program türleri için değil; aynı zamanda haberler, eğlence, spor ve bilim programları gibi sözde gerçek olaylara dayalı “factual” program türleri için de geçerlidir (Kaplan, 1992: 75). Televizyonda program türleri içerisinde reality programlar¹⁷ gerçek hayatı doğrudan sundukları iddiasıyla ön plana çıkmaktadır.

Reality programların tanımlanmasında ayırt edici bir kıstas olarak öne çıkan sahne ve dekor olmaksızın oluşturulan biçimsel anlatı yapısıyla belgesel tarzı ve “flies on the wall” deyimini arasında benzerlik söz konusudur. Bu deyim sahne ışıklarının ve dekorun olmadığı bir film ortamını belirten “fly-on-the-wall” adı verilen belgeselleri nitelemektedir. Belgesel türü ile reality programların teknik ve anlatı yapıları arasında benzerlikler söz konusudur.¹⁸ Tecimsel gelirlerini

¹⁶ Kuramsal olarak sembolik evrenleri ve meşrulaştırma düzlemlerini içeren “Gündelik Yaşam Gerçekliğinin Toplumsal İnşası” hakkında ayrıntılı bilgi almak için bkz.: (Tutar, 2015: 156-161).

¹⁷ Literatüre bakıldığında reality programların ne anlama geldiği konusunda tam ve net bir açıklama olmadığı görülmektedir. Medya çalışmaları sözlüğü gerçek insanları herhangi bir sahne ve dekor olmaksızın bu kişilerin gündelik yaşamlarının ya da alışılmadık durumlar içerisindeki tepkilerinin belgesel tarzında görüntüye alınmasını ‘Reality TV’ olarak adlandırmaktadır (Anderson vd. 2006: 194).

¹⁸ Günümüzde post-belgesel kültürde “post documentary culture” yaşandığını belirten John Corner, bu kavramlar belgeselin tam anlamıyla sona ermediği günümüzde farklı türsel pratikler içerisinde hayat bulduğunu vurgulamaktadır. Corner’a göre belgesel otuz dakikalık araştırmacı gazetecilik örneklerinden, uzun metrajlı ve sinema dilinin bütün

en üst düzeye taşımak isteyen kanallar programcılık alanında özellikle 2000’li yılların başından itibaren melez türlere ağırlık vermeye başlamıştır. Bu türsel melezleşme sonucunda kurmaca “fiction” ile gerçek “factual” türler arasındaki ayrımlar silikleşmektedir.¹⁹ Tarihsel olarak incelendiğinde son yirmi yılın bir ürünü olan reality programlar²⁰ melez doğalarıyla 2000’li yıllarla birlikte televizyon endüstrisinde kendisine daha geniş bir yer bulmaya başlamıştır. Türün öncülleri olarak tabloid habercilik, televizyon belgeselciliği ve popüler eğlence yayıncılığı kabul edilmektedir (Hill, 2005: 44). Televizyon program türü olarak reality programların özellikle prime time aralığında yayınlanmaya başlanması 1990’lı yılların başında gerçekleşmiştir. Televizyon yayıncılığında 2000’lerle artacak olan melez formların da ilk örneklerinin verildiği söz konusu dönemde birçok reality programı ekranda kendisine yer bulmuştur.

Reality programların dünya üzerindeki türsel dağılımında geçerli olan sınıflandırmaya göre Amerika suç ve ilişki, İngiltere ve Avustralya yaşam stili ve sosyal deneyler, Kuzey Avrupa ise geliştirdiği çeşitli reality yarışma programlarıyla öne çıkmaktadır. Reality programlar ticari televizyon yayıncılığının son 20 yıldır keşfettiği önemli bir televizyon formatıdır. Melez ve eklektik yapıları gereği küresel ve yerel unsurların kolaylıkla harmanlanıp geniş kitlelere pazarlanabildiği bu program türü sadece yayıncılık açısından elverişli bir programcılık şekli değil aynı zamanda içinde yaşanan toplumsal, ekonomik ve kültürel sistemle doğrudan ilişkilidir. Kapitalist toplumsal yaşam ve ekonomik örgütlenme tarzının beraberinde getirdiği belirsizlikler ve riskler bu program şeklinin alt türlerinde farklı şekillerde dışsallaşarak bireylerin gündelik yaşamındaki sembolik evrenlere eklenmektedir.

özelliklerini taşıyan filmlere, sıradan kişilerin bir günlük hikâyesini anlatan video güncelerinden, reality şovlara kadar farklı biçim ve denemeleri içermektedir. Artık bilgi ağırlıklı ve kurmaca formlar arasındaki sınırlar ortadan kalkarken bu türleri birbirinden ayırmak ve her birine kesin tanımlamalar yapmak zorlaşmaktadır (2000).

¹⁹ Edgerton ve Rose da melezleşmeyi vurgulayarak televizyon türlerindeki yeni eğilimlerin altını çizmiştir. Buna göre reality programları, genç odaklı bilim kurgular, fantezi ve doğaüstü dizileri, kaliteli dramalar ve son zamanlarda yükselişe geçen türler arası ağları içeren bir yapı günümüzde televizyon türlerini oluşturmaktadır. Ayrıca ‘Reality TV’ kavramı oldukça akışkan ve yumuşak bir kavramdır. ‘Soap operaların’, macera ve pek çok farklı türün çekirdek kimliğini koruyarak kendi içine çekmiştir. Bu programların özünü deneyimlerimizin ortak mekânları ve gündelik yaşamda özellikle gerçek insanların sıra dışı durumlarla etkileşimi oluşturur. ‘Reality TV’ böylece her zaman geleneksel bir senaryo ve yıldıza bağlı egemen Amerikan eğlence modelinin tezadını oluşturur (2005: 7, 179-180). Televizyon endüstrisi içerisinde sıradan insanları bir senaryo ya da yıldız olmaksızın ekrana taşımak reality programların ayırt edici yönünü oluşturmaktadır.

²⁰ “Reality Programların Tarihsel Gelişimi ve Alt Türleri” hakkında ayrıntılı bilgi almak için bkz.: (Tutar, 2015: 21-34).

Televizyon Programlarında Risk Toplumu Söylemlerinin Temsili

Araştırmanın yöntemi

Çalışma, reality programlar üzerinden modern toplumun getirisi olan belirsizlik ve risklere ait temsilleri irdelerken eleştirel bir perspektiften modernlik ve risk toplumu kavramsallaştırmalarını ele alarak tartışmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacını günümüzde hızlı toplumsal dönüşümler yaşanırken kentsel alanların bilinmezliği ve güven sorunlarının aşılmasında bir bilgi ve deneyim alanı olarak gözüken reality programların temsil ettiği gündelik yaşama ait gerçekliklerin, neo-liberal kapitalist sistemin yarattığı belirsizlikler ve bilinmezlerin aşılmasındaki rolünü ortaya koymak oluşturmaktadır.

Bu araştırmada Türkiye’de Türkçe yayın yapan ana akım kanallar içinde 16.10.2014- 26.10.2014 tarihleri arasında gösterimde olan reality programlar, Annette Hill’in sınıflandırması temelinde üçlü biçimde kategorilere ayrılmıştır.²¹ Reality programların alt türlerinin bu tarihler arasında örneklerinin bulunduğu ATV, Kanal D ve Show TV’de yayınlanan reality programları ve içerikleri kuramsal düzlemde risk toplumu paradigması göz önünde bulundurularak niteliksel olarak analiz edilmiştir. Çalışmada niteliksel analizin seçilme nedeni sosyal bilimler alanında pozitivism sonrası metodolojik ve yöntem bilimsel çalışmaların nicelikselden niteliksel çalışmalara doğru bir gelişme göstermesidir. Niteliksel çalışmalar sosyal gerçekliğin birden çok boyutu olduğu varsayımından yola çıkarak bütüncül (*holistik*) bir yaklaşım izlemektedir. Bu amaçla 11 günlük dönem içinde üç kanaldan reality programlar izlenerek kaydedilmiştir. Kaydedilen programlar sekanslara ayrılarak kuramsal açıdan oluşturulan kategorileştirme sonucunda her bir sekans niteliksel²² açıdan analiz edilmiştir. Programlarda öne çıkan temalar kuramsal düzlemde verilen bilgiler ışığında yorumlanarak reality programların toplumsal gerçekliğin yeniden üretimindeki rolü ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

²¹ Annette Hill’e göre 1990’larla birlikte reality programcılığı alanında üç ana dalga ve tür bulunmaktadır. İlk olarak “Suç ve Acil Servis Programları” yer almaktadır. Bu programların yakaladığı başarı 1980’lerin sonları ve 1990’ların başında Amerika’dan sonra tüm Avrupa kıtası yayıncılığında yer almalarına neden olmuştur. İkinci olarak “Dizi Belgeselciliği” (*docu-soap*) ve “Lifestyle Programları” bulunmaktadır. Bu programlar ev ve bahçe yenilenmesi “makeover” gibi konuları içerirler. İngiltere’de ortaya çıkan bu tür 1990’ların sonlarıyla diğer Avrupa ülkelerine ve dünyaya yayılmıştır. Üçüncü olarak ise “Reality Yarışma Programları” bulunmaktadır. 2000’lerin başında Kuzey Avrupa’dan İngiltere’ye, Amerika ve dünyanın diğer ülkelerine yayılan bu program türü kontrollü bir ortamda yer alan sıradan insanlar üzerine sosyal bir deney olarak tanımlanabilir (Hill, 2005: 24).

²² Niteliksel içerik analizi yönteminin amacı kamusal alana yönelik üretilen ve kurgulanan metinleri çözümlenektir. Ayırt edici yönü çıkarım yapmak olan yöntem sayıca fazla olan metinleri ve içerikleri analiz etmeye uygun bir yöntemdir. Nitel çalışmaların amacı metinlerin içinde var olan örtülü (*latent*) anlamın ortaya konulmasıdır. Bu anlamda içerik analizi basit bir betimleme değil çıkarım yapmadır. 1950’li yıllar ve sonrasında içerik analizlerinde nitel çalışmalara doğru bir yönelim gerçekleşmiştir (Gökçe, 2006: 17-38).

Araştırma evreni olarak reality programları ele alınmıştır. Bu evren içerisinde örneklem olarak ise amaçlı örnekleme tekniği benimsenerek Annette Hill'in reality programları üçlü sınıflandırması temelinde Türkiye'de Türkçe yayın yapan ana akım kanallar içinde 16.10.2014- 26.10.2014 tarihleri arasında yayınlanan reality programları analize tabi tutulmuştur. Reality programların alt türlerine bağlı olarak ATV, Kanal D ve Show TV kanallarından her kategoriden 2 program ve her programın 2 bölümü olmak üzere toplamda 26 saat 50 dakikalık görüntü kaydedilmiştir²³.

Bu çalışmanın sınırlılığı, genel olarak sosyal bilimler alanında yapılan çalışmaların sınırlılığından çok farklı değildir. Öncelikle bu programlardan 15-20 dakikalık ön tanımlama kayıtları alınarak kuramsal perspektif temelinde test edilmiş, program türü farklı olsa da temsil edilen olayların artalanındaki dinamiklerin benzer olduğu sonucuna varılmıştır. Bu nedenle programların gösterimde olduğu 11 günlük bir zaman periyoduyla sınırlı tutulmaya karar verilmiştir. Ancak yine de kısıtlama zorunluluğunun çalışmanın temel sınırlılığını oluşturduğu söylenebilir. Büyük medya içeriklerinin analizini mümkün kılan *niteliksel içerik analizi* yönteminin araştırma yöntemi olarak belirlenmesi toplam 26 saat 50 dakika süren reality programların görüntü kayıtlarının sistematik olarak analizini mümkün kılmıştır.

Araştırmanın bulguları: risk toplumu söyleminin reality programlarında temsili

Suç ve acil servis programları içerisinde analizde ele alınan *Müge Anlı ile Tatlı Sert* ve *112 Acil* programları, medya üzerinden risk toplumu söyleminin yeniden inşa edildiği mecralar olarak öne çıkmaktadır. Sosyoloji literatürüne Ulrich Beck ve Anthony Giddens'in çalışmalarıyla giren risk toplumuna ilişkin temsillerin bu programlarda yer aldığı görülmektedir. Beck, "düşünümsel modernlik" kavramından hareket ederken "siyasallığın icadı" kavramını ortaya koymuştur. 1980'li yılların belirleyici özelliğinin "siyasi öznelliğin" beklenmedik yükselişi olduğunu vurgulayan Beck, bu kavramla o zamana kadar toplumun

²³ Çalışma ile ilgili kayıtların alındığı dönemde ana akım televizyon kanalları içerisinde suç türüne ait ekranlarda *Müge Anlı ile Tatlı Sert* ve *Özledim Seni* programları bulunmaktadır. *Müge Anlı ile Tatlı Sert* programı bu türün uzun yıllardır televizyon ekranlarındaki öncüsü olması sebebiyle analize dâhil edilmiştir. Acil servis programı olarak ekranda sadece *112 Acil* programı olduğu için direkt analize dâhil edilmiştir. Lifestyle program türünde *Evim Şahane* programı türünün tek örneği olduğu; *Bu Tarz Benim* programı ise türünün ekranlardaki tek örneği ve uzun yıllardır *Bugün Ne Giysem* ve *Bana Her Şey Yakışır* adlı programların bir devamı olduğu için analize dâhil edilmiştir. Reality yarışma programları konusunda literatürde yetenek "*talent*" ve bilgi "*quiz*" olmak üzere ikili alt ayırım bulunmaktadır. Bu ayırım göz önüne alınarak ekranlarda uzun süredir kendisine yer bulan *Ben Bilmem Eşim Bilir* programı yetenek dalında, daha önce *Kim 500 Milyar İster* ve Amerika'da *Who Wants to Be a Millionaire* adıyla yayınlanan *Kim Milyoner Olmak İster* programı bilgi yarışması olarak analize dâhil edilmiştir.

önünde duran büyük anlatıların yerini alt-siyasetin, bireysel tercih ve kararların aldığına işaret etmektedir. Yaşanan bu dönüşümde aynı yıllara tarihlenen iletişim ve bilgi teknolojilerinin gelişimi ve televizyonculuk pratikleri arasında öne çıkan reality programların büyük etkisi bulunmaktadır. Bu programlar sıradan insanın başından geçenleri, trajedilerini ve mutluluklarını ekrana taşıırken medyanın geniş kitlelere ulaşması sebebiyle yeni toplumsal gündemler ve tartışmalara yol açmıştır. Bu açıdan bakıldığında siyasi öznelliğin toplumsal inşasında reality programların büyük etkisi bulunmaktadır.

Müge Anlı ile Tatlı Sert ve *112 Acil* programları da bu anlamda sıradan insanın trajedilerini, korkularını ve içinde yaşadığı toplumsal yapının belirsizliklerini ekrana taşıırken toplumun gündelik yaşam pratiklerine içkin olan bir alt siyasetin gelişmesini sağlamaktadır. Bu programlar ayrıca Giddens'in risk toplumu kavramı içerisinde etkili olduğunu düşündüğü 'zaman ve uzam örgütlenmesi'ndeki farklılaşmayı da içermektedir. Buna göre geleneksel toplumdaki zaman ve uzam örgütlenmesi özünde bir yere bağlı iken modern toplumda bu iki parametre birbirinden bağımsız olarak örgütlenmiştir. Küreselleşen dünyada özellikle iletişim teknolojileri 'yerinden çıkarma düzenekleri' olarak işlerken zaman ve uzamın birbirinden ayrılmasını hızlandırmaktadır. Suç ve acil servis programlarının temsil ettiği yaşam dünyası ve risk toplumu söylemi böylece geniş kitlelere ulaşarak medya üzerinden bir 'meta anlatı' kurulmasını sağlamaktadır. Müge Anlı, programın açılışında şu sözlere yer vermektedir: "Hayatta hiçbir şeyin garantisi yok. Vicdanın sesini dinleyin. Adalet yerini bulacak, iyiler ile kötüler iç içe, ama biz iyilerin sesi daha yüksek çıkacak". *112 Acil* programının jeneriğinde ise dış ses şunları söylemektedir: "Bu programda seyredecekleriniz hayal ürünü değil, hayatın kendisi kadar gerçek. Ölüm bu programda bir senaryo değil, yaşam gözyaşlarının ardında beliren bir umut kadar değerli. Her siren sesinin ardında yardıma muhtaç bir insanın hikâyesi saklı. *112 Acil* bugüne dek görmediğiniz, duymadığınız anları getiriyor sizlere...". Her iki programın açılışında yer verilen bu sözler risk söyleminin medya dolayımı ile toplumsal ilişkilere sirayet etmesini örneklemektedir.

Ulrich Beck, risk toplumunu bilgi, bilim ve medya toplumu olarak tanımlarken uzmanların bu toplum içerisinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğunu belirtmektedir. Giddens da benzer bir düşünceyle hareket ederek uzman bilgisinin geç modern toplumdaki rolünü vurgulayarak toplumsal yaşama ait sistematik bilgi üretimiyle sistemin yeniden üretiminin sağlandığını vurgulamaktadır. Bu açıdan bakıldığında içinde yaşanan kapitalizmin örgütsüz döneminde toplumsal sistem risk söylemi etrafında yeniden üretilmektedir. Analiz için görüntülerin alındığı 21 ve 22 Ekim 2014 tarihlerinde *Müge Anlı ile Tatlı Sert* programına bakıldığında Sakarya'nın bir köyünde yaşanan kayıp vakasının daha sonra cinayet olabileceği düşünülmektedir. Programda yer alan uzman avukat ve psikologlar da toplumun egemen değerlerinin yol göstericiliğinde değerlendirmeler yapmaktadır. Türk toplumunun hızlı toplumsal değişme sürecinin sonuçlarının neden olarak gösterildiği, dolayısıyla geçmişten gelen toplumsal ve kültürel yapısıyla oluşan ayrılıklar nedeniyle "sapma bir davranış"

olarak tanımlanan suç olaylarının arttığı vurgulanmaktadır. Programda temsil edilen sorunlar da yeni dönemin kapitalist değerlerinin motive ettiği bireyselliklerin, farklılıkların tanım alanında oluşan belirsizliklerin gereği, kolektif bilincin bireysel bilinçler üzerindeki kontrol gücünün zayıflamasının bir sonucu olduğu görülmektedir. Programa konu olan olayların geçtiği fiziksel mekânlara bakıldığında kentin ya da köyün bilinen davranış biçimine uymayan diğer metropolün genişleyen yapısı içinde oluşan anonimlik, uyum ve uyumsuzlukları da içine alarak mekânsal farklılıkları yansıtmaktadır. Görünüşteki mekân kurguları ve işlevleriyle entelektüel havasıyla vb. kenti temsil eden bu mekânlarda bile bu ilişkileri, kişilerin kaybettikleri iktidar, statü ya da erozyona uğrayan önceki kimliklerinin dışavurum sürecinde yaşanan ifade ediş biçimleri vb. olarak değerlendirilmesi olasıdır. Davranışları yönlendiren değerler sisteminde yaratılan ayrılıklar ve çelişkiler neo-liberal pazar ekonomisi iletişim teknolojileri ve ulaşım ilişkileri üzerinden maruz kalınan kültür akımlarının da bir sonucudur. Kırsal alanlarda bile toplumsal ilişki daha çapraşık (*girift*) bir hal almıştır ve bu beraberinde yeni riskleri ortaya çıkarmaktadır.

112 *Acil* programında 16 ve 23 Ekim 2014 tarihlerinde işlenen olaylara²⁴ bakıldığında öne çıkan konuların kentsel alanda ortaya çıkan risklerle yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Bu konular içerisinde kentin suç alanı olarak tanımlanması, kırsal kesimden yaşanan göç olgusu, kentin fiziksel alanlarının planlanmasından ve denetiminden sorumlu olan yerel yönetimlerin ihmalleri sonucu kentin alt yapı çalışmalarında yetersizlikler sonucu yaşanan kazalar ve kentsel alanda insanlar arası ilişkilerde yaşanan erozyon öne çıkmaktadır. Tüm bu olayların meydana gelmesinin temel nedenlerinden biri Türkiye'deki kent planlamalarının²⁵ özellikle 1980 sonrası dönemde neo-liberal politikala-

²⁴ Programda 16 Ekim 2014 tarihinde işlenen olaylar sırasıyla şunlardır: 1-İstanbul Bahçelievler'de oto hırsızları arasından yaşanan bıçaklama vakası 2-Ailesi Bitlis'te çiftçilik yaparken maddi nedenlerden dolayı İstanbul'a göç eden çiftin bir buçuk yaşındaki cam kemik hastalığı olan kız çocuğunun yaşam koşulları 3-İstanbul Maltepe'de buldukları gölete girerek boğulan 13 yaşındaki iki arkadaş 4-Ailesiyle arası açık olan ve 22 yaşında motosiklet kazası geçirerek ağır yaralanan genç 5-50 yaşındaki TV tamircisinin uzmanlık alanı olmadığı halde trafo tamirine kalkışması sonucunda başından geçen elektrik çarpması olayı. 23 Ekim 2014 tarihinde işlenen olaylar ise sırasıyla şunlardır: 1-Alkollü araç kullanma sonucunda E5 karayolunda gerçekleşen trafik kazası 2-Mahalle arasında oynarken kaçan topu almak için bir bahçeye girerken bahçe demirlerinin eline girdiği 20 yaşındaki genç 3-İstanbul yakınlarındaki bir plajda denizde boğulan sağır ve dilsiz kadın 4-İstanbul'da 20 yıldır yaşadığı semtte namaza giderken gasp ve darp edilen 82 yaşındaki adam 5-Gün ortasında sokakta dayak yiyen kıza yardım etmek isterken silahla yaralanan iki kardeş.

²⁵ Türkiye'deki kent planlaması alanında dört ayrı dönem olduğunu belirten İlhan Tekeli (1998) bu dönemleri kısaca şu şekilde ifade etmektedir: '1- 19. yüzyılın ikinci yarısından Cumhuriyet'e kadar uzanan dönem': Kent planlaması Osmanlı İmparatorluğuna bir modernleşme projesi olarak girmiştir. Yeni yolların ve yerleşim alanlarının açılması, yangın tehlikesinin nasıl önleneceği bu dönemin öne çıkan başlıklarıdır. '2- Cumhuriyetin ilk

rın etkisiyle, kentin tüm alanlarında dengelerin yaratılmaya çalışıldığı modernleşme projesinden uzaklaşılması ve kentsel alanların yeni rant alanları olarak planlanmaya alınmasıdır. Bunun sonucunda kentsel alanlar Türkiye’de eşitsiz gelir dağılımı, ekolojik kirlenme ve insan ilişkilerinde yaşanan gerilimler ve kopmalar üzerinden tanımlanır hale gelmiştir. Tüm bu toplumsal gerçeklik Giddens’in ‘dışsal risk’ ve ‘imal edilmiş risk’ tanımlamalarında somutlaşmaktadır. Giddens’a göre sanayi toplumunun ilk iki yüzyılı dışsal riskin egemenliği altındadır. Dışsal risk bireyleri beklenmedik anda dışarıdan vuran genellikle doğal olaylara ait risklerdir. Oysa imal edilmiş risk, doğanın ve geleneğin ötesinde yaşayan modern toplumlara ait bir kavramdır. Modern toplumda halkın egemenliğini elinde bulunduran siyasiler ve yöneticiler il uzmanların tasarrufları sonucunda toplumsal alanda yeni risklerle karşılaşmaktadır. Bugün Türkiye’de özellikle kentsel alanda ortaya çıkan yeni risklerin uzun yıllardır ülkenin yönetiminde söz sahibi olan farklı iktidarların ürünü olduğu düşünülebilir.

Yaşam stili programları arasında yer alan *Evim Şahane* programı Beck’in ‘Dünya Risk Toplumu Teorisi’nde ortaya koyduğu tanımlamaların Türkiye özeğinde yerel düzlemde örneklerini sunmaktadır. Beck’in kuramsal yaklaşımına göre modern toplumlar günümüzde yeni risk türlerince biçimlendirilmektedir. Bu yeni risklerin ‘mahalsizleşme’, ‘hesaplanamazlık’ ve ‘telafi edilemezlik’ olmak üzere üç ayırt edici özelliği bulunmaktadır. Risklerin bu olumsuz etkilerine karşı genel sorumsuzluk duygusu öne çıkmaktadır. 20 ve 21 Ekim 2014 tarihlerinde *Evim Şahane* programındaki konulara²⁶ bakıldığında özellikle 1980’lerle

yıllarından 1950’lerin ikinci yarısına kadar geçen dönem: Yeni kurulan Cumhuriyetin ve ulus devletinin siyasal tanınmasında mekânsal stratejiler önemli rol üstlenmiştir. Bunların en önemlisi başkentin Ankara’ya taşınmasıdır. ‘3- 1950’lerin ikinci yarısından 1980’lerin başına kadar geçen dönem: Hızlı kentleşme sonucunda gecekonduların ortaya çıkması ve bunların kentli yaşamla nasıl bütünleştirileceği sorusu bu dönemin karakteristik özelliğidir. ‘4- 1980 sonrası dönem’: Türkiye’de modernleşme projesi temelde sürdürülmesine rağmen, gerçekleşmesinde devlet yönlendiriciliğinin yerini daha spontane oluşumlar almıştır. Bunun sonucunda bir yanda modernleşme projesinden uzaklaşılırken diğer yanda kent planları organik bir bütün olmaktan çıkmış ve mevzii planların kolajı haline gelmiştir (1998: 142-152).

²⁶ 20 Ekim 2014 tarihinde *Evim Şahane* programında Şişli’de terası yenilenecek ailede kadın İtalya’dan mimarı yayınlar getiren babasının aile şirketine yönetici olarak çalışmaktadır. 30 yaşındaki kadının iki buçuk yaşında bir oğlu vardır ve 5 yıldır evlidir. Kadının hamile kaldığı dönemde eşi işsiz kalmıştır. İşsiz kalan 31 yaşındaki eş uzun süre iş arayıp bulamayınca özel bir hava yolunun uçuş akademisinde öğrenci pilot olmaya karar vermiştir. Sektör hızlı geliştiği için havacılık alanına geçtiğini belirten eş öğrenci olduğu için evin geçiminden kadın ve çiftlerin ailesi sorumludur. Kadın 31 yaşındaki eşinin kendisini ve çocuğunu daha iyi yaşam koşullarında yaşatabilmek için yeniden öğrenci olduğunu bundan dolayı da ona destek olduğunu vurgulamaktadır. 21 Ekim 2014 tarihinde *Evim Şahane* programında İstanbul’un Güngören semtinde yaşayan ailede kadın 23 yıldır evlidir. Eşi tekstil sektöründe çalışan kadının küçük bir tekstil atölyesi vardır. İki çocuğa sahip olan

birlikte Türkiye’de etkisini gösteren küresel kapitalizmin çalışanlara dayattığı ağır çalışma ve yaşam koşullarının insanlar üzerindeki etkisi yakından görülmektedir. Şişli gibi İstanbul’un iş ve finans merkezi bir semtinde eşi hamile iken işsiz kalıp özel bir uçuş akademisinde 31 yaşından sonra öğrenci olan kişinin kapitalizmin ağır koşulları altında kendisine yeni bir gelecek kurmak için çabası dile getirilmektedir. Sosyo-ekonomik alt sınıflara ait Güngören’deki ev sahibi kadın da benzer bir durum içerisinde. Küçük atölyesinde geçimini zorlukla sürdürmekte ve iki çocuğunun eğitim alması için ağır çalışma koşulları altında çalışmaya razı olmaktadır. Aynı zamanda dışarıdan örgün eğitime katılmaya devam ederek günümüzün iş yaşamının gereken vasıflarına sahip olmaya çalışmaktadır. Yaşamının başlangıcı itibarıyla eğitim olanaklarından yararlanamayanların baş vurduğu bir hal çaresi olarak değerlendirilebilecek bu durum, dikey toplumsal hareketliliğe daha avantajlı katılma ve yeni fırsatlar yakalama çabası olarak değerlendirilebilir. Oysa kapitalizmin örgütsüz dönemini nitelleyen postmodern kültürün yaşam koşulları içerisinde Beck’in vurguladığı gibi riskler ve kaynakları küresel düzleme taşınmıştır. Küreselleşmenin etkisiyle ekonomik alanda mal ve sermaye akışının ulus devlet sınırlarının dışındaki dinamiklerce düzenlenmesi sonucunda ekonomik riskler toplumsal yaşamda ‘mahalsizleşme’, ‘hesaplanamazlık’ ve ‘telafi edilemezlik’ özellikleriyle etkilerini her mekânda hissettirmekte ve mekânsal hareketliliklerde ve mekânla uyumlaşma girişimlerini, zorlukları dayatmaktadır.

Evim Şahane programında yer alan bu iki örnek aynı zamanda Giddens’in ‘modernliğin özgül risk görüntüsü’nün bazı özelliklerini de içermektedir. Bunlardan ilki ‘riskin küreselleşmesi’dir. Bu durum küresel iş bölümündeki değişimler gibi riskin rastlantısal olay sayısının çoğalması anlamında küresel düzeye yayılmasını nitelirmektedir. Diğerleri ise yatırım pazarları gibi milyonlarca insanın yaşam şansını etkileyen ‘kurumsallaşmış risk ortamlarının gelişimi’dir. Ayrıca ortak olarak karşılaşılan tehlikeler hakkında geniş kitlelerin bilgi sahibi olması anlamına gelen ‘yaygınlaşmış risk bilgisi’ de bu açıdan öne çıkmaktadır. Hem Şişli’deki hem de Güngören’deki ailenin sosyo-ekonomik koşullarını plansızca ve yoğun olarak etkileyen küresel düzeyde işleyen örgütsüz kapitalizmin içerdiği bu özgül risk profilidir. Bu aileler düzenli gelirden yoksundurlar. Yeni dönemin birçok tüketim değeri içselleştirilmiştir. Yaşadıkları mekândan ve mevcut olanaklarından memnun olmasalar bile umutsuzca yaşam biçimini sürdürmek zorunda olan bu insanların, beklenmedik fırsatları beklenmedik anlarda yakalayabilecekleri hissi ile toplumla bütünleşme eğilimlerini güçlendirmektedir. Programda aynı zamanda ev içi donanım materyalleri tanıtılmakta

37 yaşındaki kadın, kızının desteği ile dışarıdan 8. Sınıfa kadar eğitim almıştır. Gençliğinde maddi koşullardan dolayı okuyamadığını ve görücü usulü evlendiğini vurgulayan kadın şimdi kızının desteği sayesinde İngilizce öğrenmeye başladığını ve eğitimine devam ettiğini ayrıca üniversitede radyo-televizyon ve sinema bölümünü okumak istediğini söylemektedir.

ve tüketimin ne kadar kolay olduğuna vurgu yapılarak tüketim eğilimleri uyarılmaktadır.

Anthony Giddens, Ulrich Beck'ten farklı olarak risk toplumu kavramına olumlu bir anlam yükleyerek olumlu ve olumsuz riskler arasında ayırım yapmıştır. Çağdaş pazar toplumunda risk almanın gerekliliğini vurgulayan Giddens, riski bir fırsat olarak nitelendirmektedir. Bu anlamda risk bireyi harekete geçirci ve motive edici bir özelliğe sahiptir. Yaşam stili programları içerisinde analizde ele alınan ikinci program olan *Bu Tarz Benim* programı bu durumun bir örneğini sunmaktadır. Programda 13 kadın katılımcı Türkiye'nin en şık ve tarz kadını olmak ve 100 bin liralık büyük ödüle ulaşmak için haftalar boyunca mücadele etmektedir. Yaşam stili programları tüm dünyada 1990'lı yılların sonuna doğru yaygınlık kazanmıştır. Türkiye'de özellikle 2000'li yıllarla birlikte bu tür programların sayısı artmaya başlamıştır. Toplumun tüketim değerleri etrafında örgütlenmeye başladığı, iletişim medyasının farklı ve albenili içerikleriyle yeni yaşam tarzlarını tanıttığı bir dönemde var olmak görüntüye indirgenmiştir. Medyada yer almanın ve görülmenin yüceltildiği bu dönemle birlikte sokaktaki insanın ekrana çıkma arzusu artmıştır. Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi neo-liberal politikalar altındaki kapitalist ekonominin işleyiş mekanizması içerisinde kişilerin kendilerine bir yer bulmaları ve uzun vadede bunu korumaları zorlaşmıştır. Tüm bu yapı içerisinde tüketim ideolojisinin en yaygın olarak sunulduğu mekân olan medyada yer bulmak ve işleyiş mekanizmasının içinde yaşam sürmek özendirilmeye başlanmıştır. *Bu Tarz Benim* programında bir yandan Türkiye koşulları altında büyük bir maddi ödülü katılımcılarından birine verilmesi vaat edilirken diğer yandan öteki katılımcılara haftanın altı günü Türkiye'deki ana akım televizyon kanallarının birinde yer alma şansı vermektedir. Böylece katılımcılar olumlu anlamda bir risk olarak günümüz yaşam koşulları içerisinde kendilerine yeni bir gelecek kurmanın peşindedir.

Evim Şahane ve *Bu Tarz Benim* programlarının risk toplumu söylemi açısından ortak bir diğer noktası tüketim söylemidir. Örgütlü modernliğin sonu olarak ya da örgütsüz kapitalizmin başlangıcı olarak 1960'ların sonu Batı'da tüketim toplumu kavramının seslendirilmeye başladığı bir dönemdir. Kapitalizm bu dönemle birlikte şekil değiştirerek bilgi, iletişim ve hizmet sektörlerinin ağırlık kazandığı bir yapıya sahip olarak yeni kapitalizm olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Tüketim toplumu kavramını ortaya koyan Baudrillard, bu dönemle birlikte kapitalizmin olası çelişkilerinin, toplumsal hayatta risk oluşturan etkilerinin sistemin akılcı şemasından geçirilerek birer tüketim unsuru olarak sunulduğunu vurgulamıştır. 20 Ekim 2014 tarihindeki *Evim Şahane* programında Şişli'de yüksek katlı binaların arasında kent merkezinde yaşayan çiftin terasları yenilenmektedir. Yenileme sırasında çiftin terası kış bahçesi olarak düzenlenerek, canlı bitkilerle donatılmaktadır. Doğanın yok olduğu bir noktada Baudrillard'ın vurguladığı gibi doğayı anımsatan *simülakrlar* devreye girerek insanlara içinde yaşadıkları doğa ile birebir ilişkilerini anımsatmaktadırlar. Terasın yenilenmesi için alışveriş yapan ev sahibi kadın peyzaj firmasına canlı bitkiler ve aksesuarlar için yüksek bir ücret ödemiştir. Burada da doğadan çok uzak ve

doğa hasreti içinde olan insanlara yeni bir yaşam alanı düzenleme tanıtılırken, bu düzenlemeyi sağlayan teras bitkilerinin tanıtımı yapılmaktadır.

Benzer olarak *Bu Tarz Benim* programında Türkiye'nin "en şık ve tarz" kadını olmaya çalışan katılımcıları arasında genellikle sistemin dayattığı beden politikaları ve beden üzerine dayatılan toplumsal normların ışığında birbirlerinin fiziki görünüşleri ve kiloları sohbet konusu olmaktadır. Bugün küresel düzlemde yeni kapitalizmin etkisini gösterdiği her yerde büyük bir pazar konumuna dönüşmüş olan diyet ve sağlıklı beslenme endüstrisi sistemin kendi yarattığı hareketsizlik ve sağlıksız yaşam tarzını kazanca çevirmesinin tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Böylece beden iktidarın bir denetim aracına dönüşürken boy, pos, endam, tanımlanmış güzellik tarzlarına uygunluk bedeni adeta metinleştirmekte ve metnin detayları giyim, kuşam vb. tüketim nesneleriyle derinleştirilmektedir. Beden her gün yarışmacıların yarattıkları yeni tarzlarla bitmeyen bir projenin ana temasıdır. Programda jürinin ürettiği söylemlerle adeta tescillenen yarışmacıların bu konudaki becerileri, yıldızlar verilerek öne çıkarılmaktadır. Kapitalist sistemin modacıları tarafından çeşitli fiziki mekânların 'aurasına' uygun yaratılan nesnel beden tarzlarıyla, yarışmacıların gitmeyi planladıkları mekânlara uygun tarzı yakalayıp yakalayamadıkları acımasızca sorgulanmakta, giydirilmiş bedenlerle söz konusu mekânlar arasında ilişki kurulmaktadır. Her mekâna her beden uymamakta, uyumun değeri bedeni donatan giysiler, takılar, aksesuarlar, kozmetik ürünlerin hep birlikte oluşturdukları "tarz" ile puanlanmaktadır. Denetim 'sistemin egemen gözü' tarafından gerçekleştirilmektedir.

Reality yarışma programları içerisinde yetenek dalında ele alınan *Ben Bilmem Eşim Bilir*'de sunucu İlker Ayrık oyun etapları arasında çiftlerle sohbet ederken Türkiye'deki yaşam koşullarının zorluğunu ve ödül olarak her programda verilen otomobilin önemini vurgulamaktadır. Analizde ele alınan 200. ve 201. programlar itibarıyla verdikleri otomobiller sayesinde bazı çiftlerin aracı satarak evlendiğini, ev satın almak için veya ihtiyaçlarında bu geliri kullandıklarını belirtmektedir. Bir yandan yeniliklere, tüketime yönlendirilirken diğer yandan bireysellikle çok da uyuşmayan evlilik kurumu yeniden canlandırılmaya çalışılmaktadır. Yarışmanın katılımcıları programda çeşitli yetenek gösterilerinde bulunarak olumlu anlamda risk alarak büyük ödül olan otomobile ulaşmaya çalışmaktadır. Bir bilgi yarışması olan *Kim Milyoner Olmak İster* programında ise risk teması programın anlatısının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Toplam 12 soruya doğru yanıtlayan katılımcıya büyük ödülü vaat eden yarışmada katılımcının her doğru cevabından sonra risk alarak bir üstteki daha zor soruyu bilmesi gereklidir. Programın katılımcıları genelde lisans ve üzerinde eğitim düzeyine sahiptir. 20 ve 22 Ekim 2014 tarihlerinde analiz için görüntü kayıtlarının alındığı programdaki kişilerin meslekleri; biyo-kimya mühendisliği, elektrik mühendisliği ve diş hekimliği gibi toplumda belirli bir yere sahip uzmanlık alanlarıdır. Küresel kapitalizmin belirsiz ekonomik koşulları içerisinde iyi koşullara sahip olan kişilerin bile bu tür programlar içerisinde risk alarak yaşamlarını garanti altına almaya çalıştıkları görülmektedir. 20 Ekim tarihindeki

programda sunucu Selçuk Yöntem, gerekli olan riski alamayarak geri çekilen tıp fakültesi öğrencisi kızı “hayatta her şeyi garanti altına alamazsın” demektedir. Kapitalizm bugün toplumun tüm üyelerinden cesaretli olmalarını ve olumlu anlamda gerekli riskleri almalarını beklemektedir. Richard Sennett’in “Karakter Aşınması” adlı kitabında vurguladığı gibi “kazanan hepsini alır” piyasalarına giren insanların çoğu başarısızlık ihtimalini bildiği halde bu bilgiyi askıya almak zorundadır. Çünkü sistem gerekli riskleri alamayanları ve hiçbir şey yapmadan bekleyenleri akıllılık olarak değil pasiflik olarak nitelemektedir.

Sonuç

Dünya üzerinde 1980’li yıllarla birlikte bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin desteklediği küreselleşme olgusu hem Batılı hem de Batı dışı toplumları etkilemeye ve dönüştürmeye başlamıştır. Ulrich Beck aynı dönemi ‘siyasallığın icadı’ adı altında kavramsallaştırarak sıradan insanların söylem ve eylemlerinin gündelik yaşamdaki etkisini artırdığını belirtmiştir. Söz konusu dönem televizyon yayıncılığı alanında da kurgusal içeriklerden olgusal içeriklere doğru dönüşümün yaşandığı ve reality programları olarak adlandırılan yayıncılık şeklinin küresel düzeyde dolaşıma sokulduğu bir dönemi nitelemektedir. Türsel açıdan bakıldığında ilk olarak reality programların alt türü olan suç ve acil servis programlarının 1980’lerin başında Amerika’dan başlayarak dünyaya yayıldığı görülmektedir. Bu programlar Beck ve Giddens’in ‘risk paradigması’ adı altında kavramsallaştırdığı toplumsal yapıdan seyirlik unsurlar sunarak televizyon yayıncılığı alanında yeni bir dönemi başlatmıştır. Özellikle kentsel alanlarda yaşanan suç olgusu, belirsizlik ve riskler bu programların ana temasını oluşturmaktadır. Reality programların yaşam tarzı “lifestyle” ve yarışma programları gibi diğer alt türleri de olgusal içerikleriyle dönemin sosyo-ekonomik ve kültürel içerikleriyle ilişki içinde toplumsal bir fenomen olarak risk kavramı ile yakından ilişkilidir.

Çalışmanın sorunsal modern kültürün getirisi olan belirsizlikler ve risk durumunun bu toplumsal yapıyı sunan reality programlar ile ilişkisinin nasıl kurulduğudur. Çalışmanın varsayımına göre küresel kapitalizm modern kentsel yaşamda çeşitli belirsizlikler eşliğinde riskler üretmektedir. Dönemin kapitalist işleyici örgütsüz bir yapıya sahip olduğu için özellikle kentsel yaşamda fiziksel ve psikolojik düzlemde riskler hissedilmektedir. Bu riskler karşısında bireyler korunmasız ve savunmasız bir halde iken, reality programlar, temsil ettikleri örnek olaylar üzerinden verdikleri uzmanlık bilgileri ile bilinmezi bilinir kılmakta ve bir nevi modern kentsel alandaki sıradan insana gündelik yaşamında kılavuzluk görevi görmektedir. Bu bağlamda çalışmada ele alından reality programların farklı alt türlerinin risk paradigmasının ele alındığı bir kuramsal çerçeve içerisinde niteliksel olarak incelenmesi sonucunda aşağıdaki çıkarımlar yapılabilir.

Ulrich Beck, risk toplumunu bilgi, bilim ve medya toplumu olarak tanımlamıştır. Bu toplumsal yapı içerisinde söz konusu programlar ele aldıkları konular

ve içerdikleri uzman bilgisiyle sıradan insanın, gündelik yaşamın sıradanlığının dışına çıkarak risk alması ya da kentsel alanlarda olduğu gibi riskten kaçınma pratiklerine sahip olması beklenmektedir. Risk kavramının 15. yüzyılda Avrupa'da Coğrafi Keşifler ile birlikte ortaya çıktığı düşünülmektedir. Söz konusu dönemde sadece toplumdaki diğer kişilerden daha cesur ya da maceraperest kişilerle ilişkili bir kavram olan risk, geç modern dönemde toplumun her bireyinin karşılaşması gereken bir kavram haline gelmiştir. Bir anlamda riskin demokratikleştiği bu toplumsal düzende reality programlar, alt türleri içerisinde farklı şekillerde risk toplumu söylemini medya üzerinden dolaşıma sokmaktadır.

Berger ve Luckmann 'Gerçekliğin Sosyal İnşası' kuramında nesneleşmiş sosyal gerçekliğin, bilişsel ve normatif bir yorumlama sonucunda meşruluk kazandığını, ardından ise sosyalizasyon süreçleri ile kuşaktan kuşağa aktarıldığını ortaya koymuştur. Bu durumda sadece bilgi içerikleri değil meşrulaştırma şekilleri de nesiller arasında aktarılmaktadır. Sembolik evrenler uzmanlık bilgisiyle birlikte gündelik yaşam içerisinde bireylere anlam alanları sağlamaktadır. Bu yapıda bilimsel bilginin gündelik yaşamda bireyler arasında aktarımı ve sosyal gerçekliğin yeniden inşası mümkün olmaktadır. Beck'in dünya risk toplumu teorisi altında kavramsallaştırdığı toplumsal yapıda küresel düzeyde işleyen bir risk ekolojisi söz konusudur. Burada Giddens'in vurguladığı gibi bir yandan çevresel ve doğal riskler diğer yandan neo-liberal sistemin ürettiği imal edilmiş riskler toplumsal yaşamı derinden etkilemekte ve toplumun normatif alanını yeniden biçimlendirmektedir. Televizüel anlatı söz konusu toplumsal yaşam ve risklerden örnekler taşıyan reality programlar üzerinden katastrofik denilebilecek bir simgesel evren inşa ederek toplumsal gerçekliğin bireysel düzlemde yeniden üretimi ve dolayısıyla sistemin yeniden üretiminde etkin rol oynamaktadır.

Televizyon ve toplumun etkileşim sürecinde toplumun modernleşme derecesine bağlı olarak oluşan etkenlerle sosyo-kültürel yapıda erozyon yaşanmakta ve suç unsuru taşıyan olayların çeşitlendiği görülmektedir. Reality programlar içerdikleri uzman bilgisi, riskten kaçınma pratikleri ya da olumlu anlamda riskin neo-liberal pazar ekonomisine eklemlenmesi sürecinde toplumsal gerçekliği inşa eden bir fenomen olarak ideolojik bir işleve sahiptir. Ortak duyu bilgisi üzerinden inşa edilen sembolik evrenler ideolojik alanda hegemonya ve rıza süreçlerinin işleminde etkin rol oynamaktadır.

Kaynakça

- Anderson, S., Bateman, H., Harris, E., McAdam, K. (2006). *Dictionary of Media Studies*. Londra: A&C Black Publisher Ltd.
- Baudrillard, J. (2004). *Tüketim Toplumu*. (H. Deliceçaylı ve F. Keskin, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (1996). *Yasa Koyucular ile Yorumcular*. (K. Atakay, çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

- Beck, U. (2005). *Siyasallığın İcadı*. (N. Ülner, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- (2011). *Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru*. (K. Özdoğan ve B. Doğan, çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Berger-Luckmann, P. ve Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası*. (V. S. Öğütte, çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Corner, J. (2000). "Documentary in a Post-Documentary Culture? A Note on Forms and Their Functions". <https://sussex.rl.talis.com/items/CC9A6C0C-B331-7D7E-E2F0-9E235D3363A2.html>. 15 Temmuz 2019.
- Çelebi, A. (2002). "Risk ve Olumsuzluk: Sosyal Teori-Sosyal Felsefe İlişkisini Anlamaya Yönelik İki Anahtar Kavram". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 56(1). 23-52.
- Dursun, Ç. (2013). *İletişim Kuram Kritik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Edgerton, G. R ve Rose, B. G. (2005). *Thinking Outside the Box A Contemporary Television Genre Reader*. Kentucky: The University Press of Kentucky.
- Giddens, A. ve Pierson, C. (2001). *Modernliği Anlamlandırmak Anthony Giddens'la Söyleşiler*. (S. Uyrakulak ve M. Sağlam, çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Giddens, A. (2004). *Modernliğin Sonuçları*. (E. Kuşdil, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- (2010). *Modernite ve Bireysel Kimlik*. (Ü. Tatlıcan, çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Gökçe, O. (2006). *İçerik Analizi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hill, A. (2005). *Reality TV Audiences and Popular Factual Television*. Londra: Routledge.
- Kaplan, Y. (1992). *Öykü ve Mit Anlatma Aracı Olarak Televizyon*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Kumar, K. (2013). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma*. (M. Küçük, çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Lash-Urry, S. J. (1987). *The End of Organized Capitalism*. USA: The University of Wisconsin Press.
- Lefebvre, H. (2013). *Gündelik Hayatın Eleştirisi II Gündelik Hayat Sosyolojisinin Temelleri*. (I. Ergüden, çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Önür, N. (2001). *Medya ve Eğitim*. İzmir: Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi.
- Paker, K. O. (2004). "Batı Dışı Toplumlarda Sosyal Psikolojiyi Yeniden Düşünmek: İnşacı Yaklaşımın İmkanları Üzerine Bir Deneme". S. A. Arkonaç (der.) *Doğunun ve Batının Yerelliği Bireysellik Bilgisine Dair*. (203-248). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Sennett, R. (2011). *Karakter Aşınması*. (B. Yıldırım, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Tekeli, İ. (1998). "Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye'de Kent Planlaması". S. Bozdoğan ve R. Kasaba (ed.) *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. (136-152). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Thomlinson, J. (2004). *Küreselleşme ve Kültür*. (A. Eker, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Thompson, J. B. (2008). *Medya ve Modernite*. (S. Öztürk, çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Tutar, C. (2015). *Reality Programlarının Etkileşimli Doğasında Postmodern Kentin Gündelik Yaşam Dinamikleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Wagner, P. (2005). *Modernliğin Sosyolojisi*. (M. Küçük, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.